

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

12.

Sz. Németh Mária

A KÖZPONTI FOLYÓIRAT CÍMJEGYZÉK KÉRDÉSEI

ON THE PROBLEMS OF UNION LISTS OF PERIODICALS

BUDAPEST 1959

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

12.

Sz. Németh Mária

A KÖZPONTI FOLYÓIRAT CÍMJEGYZÉK KÉRDÉSEI

ON THE PROBLEMS OF UNION LISTS OF PERIODICALS

BUDAPEST 1959

**Az Országos Könyvtárügyi Tanács
és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának
közös kiadványa**

A folyóiratok jelentősége a tudományos kutatásban

A tudományos kutatás — mindenekelőtt a természettudományi kutatás — századunkban eddig nem sejtett méreteket öltött. Néhány jellemzője ennek a forradalmi fejlődésnek: a tudományok specializálódása, az alapkutatások fontosságának növekedése, a tudománynak és a termelésnek sokoldalú kapcsolata, továbbá a tudományos kutatómunka közreműködésével az ipari termelés technikájának és technológiájának hatalmas ütemű fejlődése. Mindez egyrészt nagyarányú szervezeti átalakulást és növekedést vont maga után (kutatóintézetek, kutatóállomások széles hálózata), másrészt a részletproblémák vizsgálatának előtérbe nyomulásával mérhetetlenül megnőtt a tudományos publikálások száma s az eredmények minél gyorsabb közzétételének fontossága. Ennek a tudományos „forradalomnak” volt egyik következménye, hogy a periodikus művek kiadása az utolsó száz év alatt addig nem sejtett arányokat öltött, elborította a könyvtárak polcait s a kutatók számára szinte lehetetlenné vált nemcsak az egyes cikkek, hanem szakterületük periodikáinak figyelemmel kísérése is. A könyv — a nagyarányú számszerű gyarapodás ellenére is — mint a tudományos publikációk eredeti közlési formája fokozatosan háttérbe szorult, helyét a folyóirat foglalta el s OSBORN adatai szerint¹ a világ egyik legnagyobb könyvtárának, a washingtoni Library of Congressnek az elmúlt években beszerzett gyarapodása 65%-ában a periodikus művek területére esett. P. BOURGEOIS, — midőn felvetette² a tudományos folyóiratok jövőjének kérdését — arra mutatott rá, hogy a svájci egyetemi könyvtárak beszerzési hitelük 70%-át kénytelenek periodikus kiadványok beszerzésére fordítani.³

¹ A. D. OSBORN: *The future of the Union list of serials*. College and Research Libraries, 1954. 1. No. 26—28. és 118. l.

A. D. OSBORN: *Serial publications. Their place and treatment in libraries*. Chicago, 1955. ALA. 11. 1. L. még Th. P. LOOSJES: *De betekenis van tijdschriftenlijsten voor ons werk*. Bibliotheekleven, 1955. 7. No. 202—224. 1. (OSzK ford. 1576. sz.)

² P. BOURGEOIS: *L'avenir du périodique scientifique*. Libri, 1956. 1. No. 71—85. 1. Hogy ez a P. BOURGEOIS által felvetett folyamat hova vezethet és milyen következményei lehetnek a folyóirat formát illetően, ezúttal nem feladatunk elemezni. Az érdeklődőt CSAPODI Csaba legújabbban megjelent cikkére utaljuk: *L'avenir des périodiques scientifiques*. Revue de la Documentation, 1958. 3. No. 79—81. 1. L. erre vonatkozóan még KÖHALMI Béla kitűnő elemzését: *A bibliográfia és az új technika*. Magy. Könyvszle 1958. 2. sz. 97—108. 1. Tanulmánya már részben túlmutat a folyóirat formán, mint publikációs formán s a kutató-jelentések, gyári riportok, kutatási jegyzőkönyvek stb. jelentőségét fejtegeti. Mi adott témánkkal kapcsolatban természetesen megmaradunk a folyóirat-forma körén belül.

³ Az utóbbi években általában hasonló eltolódás állt be a külföldi tudományos könyvtárak hiteleinek belső megosztása tekintetében: a „Westdeutsche Bibliothek”

De nemesak költségvetési, hanem nyilvántartási, katalogizálási, rak-tári, tájékoztató-bibliográfiai és dokumentációs probléma is lett a tudományos folyóiratok számának mérhetetlen növekedése: hiszen egy 1949-ből származó adat szerint⁴ több mint 50 000 tudományos és technikai folyóirat kb. 2 millió cikkéről kellene évente tudomást szereznie könyvtárainknak, illetve kutatóinknak!

A növekedés mértékére jellemző az, hogy a biológiai terület — mely nem mondható a periodikák szempontjából leggazdagabb területnek —, szemben a XVIII. század 29 e tárgyú folyóiratával, az ötvenes évek első felében 3500 szakfolyóiratot tart számon.⁵ Ma már szinte nevetségesnek hat az az 1841-ből származó panasz, hogy a német orvosi folyóiratok száma 43-ra emelkedett.⁶ Ellenben sokkal inkább elgondolkoztat bennünket és feladataink teljesítésére mozgosít az OECEC egyik újabb kiadványának⁷ elemzése: míg napjainkban egy kutatási területre 50 folyóirat esik, addig ugyanerre a területre a második világháború előtt 32, az első világháború előtt 14 s 1900-ban 2 folyóirat esett. Tehát fél évszázad alatt egyetlen kutatási terület folyóirattal való ellátottsága 25-szörösére emelkedett! Igaza van OSBORN-nak:⁸ a könyvtárügy legközelebbi ötven évét a periodikák korszakának lehet nevezni. Az eddigi „abszolút” számoknál is jobban bizonyítja ezt Charles H. BROWN adata:⁹ szerinte a tudományos értekezések jegyzeteiben felhasznált hivatkozások 90—95%-a tudományos periodikákból és társaságok kiadványaiból való. A periodikák tudományos szerepének jellemzésére már csak egyetlen adatot óhajtunk idézni: D. GRENFELL szerint¹⁰ korunk legfontosabb tudományos eredményeit nem könyvekben, hanem folyóiratokban teszik közzé (pl. Alexander FLEMING a *British Journal of Experimental Pathology* 1929-i évfolyamában írt először a penicillin hatá-

---

1955/56-ban beszerzési hitelének 80%-át, a „Bayerische Staatsbibliothek” pedig 66%-át fordította folyóiratok beszerzésére. (F. REDENBACHER: *Die wissenschaftlichen Bibliotheken. Bücherei und Bildung*. 1958. 3. No. 116. l.). Nem érdektelen, hogy a külföldi tudományos irodalmat nagy mértékben beszerző hazai nagykönyvtárunk, az MTA Könyvtára — cseretevékenységet is figyelembe véve — jelenleg beszerzési hitelének 62%-át periodikák, 38%-át pedig könyvek beszerzésére fordítja (SZENTGYÖRGYI Mária közlése.) Ez az arányszám magyar viszonyok között megfelel BOURGEOIS elemzésének.

⁴ *Conférence internationale sur l'analyse de documents scientifiques, convoquée par l'Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture à Paris du 20 au 25 juin 1949. Rapport final.*

⁵ *Biological sciences serial publications. A World list. 1950—1954.* Philadelphia, 1955. Publ. by Biological Abstracts.

⁶ L. LÖÖSJES idézett cikkét. Ugyancsak ő mutat rá arra is, hogy a folyóiratok eredeti (18. század) hírközlő jellege korunkban egyre inkább elvész: míg a XVIII. században a heti periodicitású kiadványok száma 85%-ot tett ki, szemben a havonta vagy kéthavonta megjelenő periodikák 5%-ával, addig ez a szám 1937-re a következőképpen tolódot el: hetilap 25%, havi- vagy kéthavi folyóirat 50%. Tehát a hírközlő funkció elenyészésével a modern periodika mindinkább a könyv publikációs szerepét vette át.

⁷ *Scientific manpower for applied research. Project No. 361.* Publ. by the European Productivity Agency of the Organisation for European Economic Co-operation, Paris, 1957. 27. l.

⁸ A. D. OSBORN: *The future of the Union list of serials.* 28. l.

⁹ Ch. H. BROWN: *Library resources in selected scientific subjects at Louisiana State University.* Baton Rouge, 1950, Louisiana State Univ. Library. 2. l.

¹⁰ D. GRENFELL: *Periodicals and serials.* London, 1953, Aslib. IX. 1.

sáról.) KOUMANS kimutatása szerint¹¹ a penicillin mérgező hatásáról 1947-ig bezárólag 108 folyóirataikk jelent meg, e témát könyvben először csak 1948-ban említették meg.

Felesleges a további példákat halmozni: könyvtáraink és könyvtárosaink napi tapasztalatai, a kutatók igénye és érdeklődése, a szakirodalom elemzése, a statisztika adatai egyaránt a periodikák számának és jelentőségének eddig elképzelhetetlen növekedéséről számolnak be.

A könyvtáros és a dokumentációs szakember érzéseit és gondolatait — midőn a periodikák számának végtelen növekedését és specializálódását áttekinti — Sz. I. VAVILOV fejezte ki legtalálóbban:¹² a modern ember a könyvtárak Himalaja-hegysége előtt az aranykereső helyzetében érzi magát, akinek egy aranyszemeeskét kell a homokbuckából kikeresnie.

Természetesen a helyzet pontos feltárása és elemzése önmagában még nem elegendő, meg kell keresni azokat az eszközöket, amelyek az „aranyásót” reménytelennek látszó munkájában megsegíthetik. VAVILOV ezeket a bibliográfiákban, kritikákban és könyvszemlékben, végül a bennünket ezúttal legjobban érdeklő központi katalógusokban jelölte meg.

Ila nagy és gazdag országoknak szükségük van a tudományos kutatás ilyen műszereire, annál inkább fontos nekünk, hogy a könyvtárainkban felhalmozódott kincset: a külföldi szakirodalmat kutatóink és könyvtárosaink számára feltárjuk és hozzáférhetővé tegyük.

A központi katalógus fogalma és néhány jeilegzetessége

Amennyire nő a folyóiratok száma és jelentősége, olyan mértékben válik fontosabbá és bonyolultabbá nyilvántartásuk és feltárásuk a kutatás számára.

Elsősorban három területen folyik ma az ezzel kapcsolatos munka:

1. bibliográfiákban, éspedig általános nemzetközi, általános nemzeti és szakbibliográfiákban tartják nyilván a periodikákat;¹³
2. katalógusokban, illetve központi katalógusokban tárják fel a könyvtárak folyóirat-állományát;
3. speciális kiadványokban regisztrálják az egyes szakterületek fontos folyóirataikkait.

E három terület közül ezúttal a másodikkal foglalkozunk, a folyóirat-katalógusokkal, részletesen ennek is egy műfajával, a nyomtatott központi folyóirat-katalógusokkal.^{13a}

¹¹ L. Th. P. LOOSJES idézett cikkét. 206. l.

¹² Sz. I. VAVILOV: *Einige Bemerkungen über Bücher*. (Übersetzt aus: Sovjetskaja Kniga, 1947. 1. Nr.) Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1947. 4—12. l.

¹³ L. N. MALCLES: *Les sources du travail bibliographique*. Genève—Lille, 1950—1952, Droz—Giard. 1. tom. 242. l.

^{13a} Itt egy terminológiai megjegyzést kell tennünk. A „nyomtatott” szó — itt és a későbbiekben — végeredményében *összefoglalását* jelenti a könyvformában kiadott központi katalógusoknak, tekintet nélkül azok előállítási technikájára (nyomtatás, sokszorosítás, foto-print stb.). Fel kell vetni azt, hogy a „nyomtatott központi folyóirat-katalógus” elnevezés helyett nem lenne-e helyesebb a megjelenési forma lényegére pontosabban utaló „központi folyóirat könyvkatalógus” elnevezést használni. Azonban nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a „folyóirat” (a kiadvány tartalma) és a „könyv” (a kiadvány megjelenési formája) egymás mellett szerepeltetése nem okoz-e zavart?

Mielőtt ezt a kérdést elemeznénk, rövid kitérőt kell tennünk magának az általános fogalomnak, a központi katalógusnak bennünket érdeklő néhány elvi problémája irányában.

Ma, amikor minden tudományág területén a kiadványoknak olyan sokasága jelenik meg, melyet még egy szakkönyvtár is csak részlegesen tud beszerezni, a kutatóknak legtöbbször igen sok időt kell eltölteni azzal, míg megtudja, hogy a számára szükséges könyvet vagy folyóiratot melyik könyvtárban találhatja meg. Ennek megszüntetésére, a könyvtárak közötti térbeli távolság leküzdésére hozták létre világszerte a különböző központi katalógusokat.

A központi katalógus lényege az, hogy több könyvtár címanyagát egyesíti magában. J. VORSTIUS és H. ROLOFF meghatározása szerint „a központi katalógusok praktikus célra szolgáló közös jegyzékek, melyekben több könyvtár állományának, vagy az állomány egy kiválasztott részének címei egy katalógusban vannak egyesítve”.¹⁴

Mint e meghatározásból kiderül, a központi katalógus nem mindig a teljes állományt, hanem sokszor csak egy meghatározott részét, pl. az ösnyomtatványokat, zeneműveket, vagy folyóiratokat foglalja össze. Ezeket J. VORSTIUS „Teilgesamtkatalog”-nak (rész-központi katalógus) nevezi.¹⁵

Amíg a könyvtárak teljes állományát vagy könyvállományát felölelő központi katalógusok általában csak cédulakatalógus formájában állnak rendelkezésre, addig a rész-központi katalógusok gyakran könyvformában is megjelennek. Ennek okai világosak. Kisebb anyagot tartalmaznak, tehát kevesebb munkával és költséggel készülhetnek el, amellet, mint pl. L. BRUMMEL¹⁶ éppen a folyóirat központi katalógusokra mondja, sokkal tovább megőrzi értéküket, mint a könyvek címeit tartalmazó katalóguskiadványok. És ami legnagyobb előnyük: közvetlen kapcsolatban állnak a kutatóval, a szakemberrel, használatuk számukra nagyon lényeges időnyereséget jelent.¹⁷

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a nyomtatott, illetve sokszorosított címjegyzék csak egy formája a központi katalógusnak és nem önálló műfaj. *A kettő nem választható el egymástól*, részben azért, mert ugyanazt a feladatot teljesítik, részben, mert technikailag is összefonódnak s gyakorlati megvalósítási szabályaik is azonosak. A nyomtatott katalógusnak ui. mindig cédulakatalógus az alapja.¹⁸

¹⁴ H. ROLOFF: *Zur Theorie des Zentralkatalogs*. — Bibliothek, Bibliothekar, Bibliothekswissenschaft. Festschrift Joris Vorstius. Leipzig, 1954. Harrassowitz. 254. l.

¹⁵ J. VORSTIUS: *Die Katalogprobleme im Spiegel der ausländischen Fachliteratur*. Leipzig, 1933. 46. l. (Sammlung bibliothekswiss. Arbeiten. 44.)

¹⁶ L. BRUMMEL: *Union catalogues*. Paris. 1956. 83. l. (Unesco bibliographical handbooks.)

¹⁷ Svájceban a központi katalógus folyóiratokat tartalmazó részének nagymértékű használata tette szükségessé a katalógus kiadását. E. EGGER adatai szerint (*Gesamtkataloge*. Libri. 6/1955/56: 97–170. l.) a katalógus periodika-részét az érdeklődők 40%-a vette igénybe. Ezek 70%-a pedig természettudományi, orvosi és technikai érdeklődésű.

¹⁸ Az amerikai nyelvhasználat megkülönbözteti a „union catalog” (cédulakatalógus) és a „union list” (nyomtatott katalógus) fogalmát. Robert B. DOWNS: *Union catalogs in the United States* c. könyvében (Chicago, 1942) éles megkülönböztetést tesz a kettő között. Az említett formai különbözőségein túl cél és funkcióbeli eltéréseket is lát. Sokszor erőltetett és különösen az európai felfogás szempontjából könnyen támadható felfogását azonban maga is megcáfolja annak beismerésével, hogy a különbözőségek ellenére is „ezek mindketten egy egységben mutatják be egynél több könyvtár teljes vagy részleges állományát”. (45. l.)

Elvileg meg kell különböztetnünk e katalógusokat az egyes könyvtárak katalógusaitól is. Sokáig állt fenn az a nézet, hogy a központi katalógus csak abban tér el az egyes könyvtári katalógusoktól, hogy több könyvtár állományát foglalja össze, és csak hosszas tapasztalat után vált nyilvánvalóvá, hogy a központi katalógusok nem egyszerűen az egyes könyvtárak katalógusainak mechanikus összesítései, hanem különleges elméleti, tartalmi, formai, szerkezeti problémákat vetnek fel.¹⁹

E katalógusokat el kell határolnunk a bibliográfiáktól is. Még nem régen nálunk is a „külföldi folyóiratok lelőhely-bibliográfiája” néven emlegették a tervezett katalógus-kiadványt,^{19a} ugyanúgy külföldön sem ritka a két fogalom pontatlan használata, holott e területen a katalógus és bibliográfia között különbséget kell tennünk.

A kérdés elméleti szakértői (MALCLÈS,²⁰ BOURGEOIS,²¹ DOWNS²²) határozottan felhívják a figyelmet arra, hogy a katalógus és bibliográfia — bár kétségtávol fontos kiegészítői egymásnak — lényegükben eltérőek. Elég arra utalni, hogy a bibliográfiák egy meghatározott szempont szerint kiválasztott címek jegyzékei, amelyek a számukra kijelölt keretek között lehetőleg teljességre törekednek; ugyanakkor a központi katalógusban összegyűjtött címek egyik feltételnek sem felelnek meg. A kiadványokat az egyes könyvtárak egyéni szükségleteinek megfelelően szerezték meg, a katalógusban jelentkező összességük tehát sohasem lesz módszeres és bibliográfiailag teljes egész. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy amíg a bibliográfiánál van egy bizonyos befejezettségre emlékeztető momentum, addig a központi katalógus ezt sohasem érheti el, mert több könyvtár anyagának folyamatos és összesítő leírását foglalja magában, gondosan ügyelve arra, hogy az állományból kiiktatott művek adatait törölje és az újonnan beszerzettekét felvegye.²³

Azt, hogy a központi katalógus és a bibliográfia között lényegi különbség van, legjobban a nyomtatott folyóirat központi katalógusok és a folyóirat-bibliográfiák közötti összehasonlítás alapján mérhetjük le. STEWART 1953-ban tett megállapítása szerint²⁴ a *British union-catalogue of periodicals*-ben,²⁵ a 140 000 folyóiratot nyilvántartó katalógusban levő címek 40%-a nem található meg a *Union list of serials*-ben, a világ legnagyobb, kb. 120 000

¹⁹ P. BOURGEOIS: *Zweck und Aufbau der Gesamtkataloge*. Der Antiquariat 1952. 12/18. No. 16. 1.

^{19a} A terminológiáról egy megjegyzést kell tennünk. A „központi katalógus” és a „központi címjegyzék” („címjegyzék”) fogalmak azonosak lévén, azokat egyformán használhatjuk. A „folyóirat lelőhely-katalógus” elnevezést azért használjuk néha a „folyóirat központi címjegyzék” helyett, mert egyet jelentenek és mert a magyar terminológiában a „lelőhely-katalógus” igen gyakran fordul elő, sőt a köztudatba inkább ez ment át.

²⁰ I. m. 1. tom. 9. és 74. 1.

²¹ I. m. 16. 1.

²² I. m. 4. 1.

²³ A nyomtatott központi katalógus formailag ugyan befejezett egésznek látszik, anyaga azonban (általában öt évenként megjelenő supplementumok vagy újabb kiadások által) állandóan kiegészül. Így tehát a befejezettség csak látszólagos lehet.

²⁴ J. D. STEWART: *The British union-catalogue of periodicals*. The Library Association Record. 1953. 8. No. 250. 1.

²⁵ Az itt és a későbbiekben említett nyomtatott folyóirat katalógusok adatait a „nyomtatott központi folyóirat-katalógusok áttekintése” c. fejezetben ismertetjük, éppen ezért itt eltekintünk részletes leírásuktól.

egységet felölelő periodika-katalógusában. Már ebből az egy adatból is nyilvánvaló, hogy e két nagy katalógus közül egyik sem, tehát a világ legnagyobb ilyen kiadványa sem tarthat számot bibliográfiai teljességre. P. Th. LOOSJES F. DONKER DUYVIS 1946-os adatát közli cikkében,²⁶ mely szerint a világszerte megjelent 840 elektrotechnikai folyóirat 41%-a szerepel a *World list*-ben és 58%-a a NIDER-katalógusban.²⁷ Továbbá arról számol be, hogy a *World list*-ben 27 000 olyan cím szerepel, amely hiányzik a NIDER-leltárból, viszont ez utóbbiban 8000 olyan címet találunk, amely a *World list*-ben nem lelhető fel.²⁸ LOOSJES saját kutatásai nyomán arra az eredményre jutott, hogy a *New serial titles*-ben, melynek az 1950—1953 között megjelent folyóiratokra kellene kiterjednie, csak egyharmada található meg azoknak a mezőgazdasági folyóiratoknak, melyeket a *Scientific periodicals*,²⁹ mint ebben az időszakban újonnan megjelenteket említi meg.

Miután a katalógus és a bibliográfia közti különbséget hangsúlyoztuk, ki kell térni arra, hogy viszont jelentkezik olyan irányzat is, amely a kettőt közelebb szeretné hozni egymáshoz, amely a lokalizálási célból készült katalógust bibliográfiai teljességre szeretné fejleszteni. Így pl. a *World list* nemcsak azokat a folyóiratokat tartja nyilván, amelyek egy vagy több angol könyvtárban megtalálhatók, hanem azokat is, melyekből nincs példány az országban. Így — mint a *World list* 3. kiadásának bevezetése mondja³⁰ — „ez egyszersmind bibliográfia és központi katalógus is.”

Végezetül — az elvi különbségek felsorakoztatása után — le kell szögeznünk, hogy e kiadványok, ha bibliográfiai teljességre nem is tarthatnak számot, gyakorlatilag sok esetben bibliográfiai segédeszközként használhatók. Az igényesebbek megbízható felvilágosítást nyújtanak az egyes folyóiratok életéről, megjelenésének kezdetéről, címváltozásairól, megszűnéséről, stb. GROSSER 1950-ben a készülő svájci katalógusról szólva hangsúlyozza ezt a szempontot³¹ és hozzáfűzi, hogy e kiadvány megjelenése után könyvtáraik nagyobb része lemondhat a drága külföldi folyóirat-bibliográfiák beszerzéséről.

A központi folyóirat-katalógusok feladatai

Tekintettel arra, hogy a központi folyóirat-katalógus — természetesen annak nyomtatott formája is — a központi katalógusok összefoglaló kategóriájába tartozik, e műfajok között a feladatok és célok tekintetében azonoság áll fenn.

²⁶ I. m. 216. l.

²⁷ NIDER = Nederlands Instituut voor Documentatie en Registratuur.

²⁸ Sajnos ez az adat nem ad a helyzetről egészen reális képet. A *World list* ui. tartalmazza olyan folyóiratok címeit is, melyek nincsenek meg a könyvtárakban, tehát amellett, hogy katalógus, bizonyos fokig a bibliográfia szerepét is be akarja tölteni. Ha csak a könyvtárak anyagát dolgozná fel, az adott százalékszámok még kedvezőtlenebbek lennének a bibliográfiai „teljesség” szempontjából.

²⁹ *List of scientific and learned periodicals in the Netherlands*. The Hague, Nijhoff, 1953. 63. l.

³⁰ IX. l.

³¹ H. GROSSER: *Die 1. Auflage des Verzeichnisses ausländischer Zeitschriften in Schweizerischen Bibliotheken*. Nachrichten — Nouvelles. Vereinigung Schweiz. Bibliothekare. 1950. 2. No. 39. l.

Ennek megfelelően a központi folyóirat-katalógusok feladatai a következőkben foglalhatók össze :

1. Minden központi katalógusnak első és legfontosabb feladata a kutatáshoz szükséges irodalom, ez esetben a folyóiratok megtalálásának lehetővé tétele, a lelőhely meghatározása.

Világszerte hiányosak a folyóirat-sorozatok, hiszen a két világháború mindenütt lehetetlenné tette a tervszerű beszerzések fenntartását. De különösen érezhető volt ez a szegényebb, a háborúban többet szenvedett országokban, ahol nemcsak a háborús években, hanem a két világháború közötti gazdaságilag súlyos időszakban is lehetetlen volt a tudományos irodalom rendszeres megszerzése. Mindenki, aki ma nálunk folyóiratok forgalmazásával dolgozik, naponta találkozik a kutatók kétségbeesett kérdésével : hova forduljon, hol keresse a kutatásaihoz szükséges folyóiratot?

Arról felesleges részletesen szólni, hogy ha sikerült is a keresett folyóirat felkutatása, mennyi időt, mennyi energiát pazarolt el a kért folyóirat lelőhelyének kiderítésével a kutató és a könyvtáros egyaránt.

Ezeket meggondolva, természetes, hogy minden e témáról írt tanulmány vagy szerkesztői észrevétel a lelőhely meghatározását jelöli meg elsődleges feladatként és ebben látja e katalógusok létjogosultságának alapját.

2. Második feladata természetesen következik az elsőből : a katalógus támogatást ad a könyvtárközi kölcsönzések lebonyolításához.

A kutatók kérésének kielégítésére gyakran kérünk folyóiratokat külföldről a könyvtárközi kölcsönzés keretében, vagy hozatunk meg mikrofilmeket, sok munkát, utóbbi esetben jelentős költséget is vállalva ezzel. Pedig a folyóirat nem egyszer itthon is megvan, rövid idő alatt hozzáférhető is lenne, talán ugyanabban a városban, de mert erről nincs tudomásunk, nehézkes levelezés és küldözgetés után egy távoli könyvtárból szerezzük meg a kívánt művet, sokszor hosszú hónapok elmúltával.

3. Igen jelentős feladata még a katalógusoknak a beszerzés koordinálásának, illetve a hiányos folyóirat-sorozatok kiegészítésének elősegítése. E többrejtű munkát általános hozzáférhetőségük miatt mindenekelőtt a nyomtatott folyóirat-katalógusok támogatják.

a) Bár a nyomtatott katalógusok a szerkesztési és nyomdai munkák miatt már megjelenésük pillanatában is bizonyos mértékig elavultak, mégis körülbelüli képet adnak arról, hogy milyen folyóiratok jönnek be rendszeresen az országba. Emellett arról is felvilágosítással szolgálnak, hogy melyek járnak túl nagy példányszámban, de arról is — mintegy a kép negatívjaként —, hogy melyek azok a legfontosabb, nélkülözhetetlen folyóiratok, melyek viszont sehol sincsenek meg. E katalógusok alapot adnak tehát a beszerzési politika ellenőrzésére és arányossá, tervszerűvé tételére.

b) Képet adnak a folyóirat-állományok helyes vagy helytelen elosztottságáról is. Kiderülhet, hogy egy periodika az ország egyik városában több sorozatban is megvan, ugyanakkor egy másik kutatási központban egyetlen példány sincsen belőle. Lehetőséget nyújtanak tehát az országon belül meglevő sorozatok helyes elosztására is.

c) Felderítik az egyes könyvtárak folyóirat-állományának hiányait is. Tudjuk, hogy a periodikákból meglevő egyes kötetek vagy szórványszámok alig képviselnek értéket, a könyvtárak célja mindig a töretlen sorozatok megszerzése. A katalógus segítségével lehetővé válik, hogy a sokszor több

helyen tárolt, értéktelen töredékekből teljes értékű sorozatot lehessen összeállítani és a kutatás rendelkezésére bocsátani.

d) Ezen az úton fel lehet mérni azokat a régebbi, országosan jelentkező szám- vagy évfolyamhiányokat is, melyek a hazai kutatás számára nélkülözhetetlenek. Ezeket tervszerűen lehet pótolni, akár az eredeti kötetek, akár ezek mikrofilmjeinek beszerzésével.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a helyzetet pontosan rögzítő folyóirat lelőhely-katalógus létrehozása, a belőle adódó lehetőségek mérlegelése és az ezeken alapuló intézkedések végrehajtása rendezheti az adott ország területén fellelhető periodikák elosztási és beszerzési problémáit és lehetővé teszi a tervszerű — sokszor devizát megtakarító, vagy azt helyesebben felhasználó — fejlesztés megvalósítását.

4. A nyomtatott központi katalógusok feladata, — legalább is az igényesen összeállított katalógusoké — a már említett bibliográfiai segítségnyújtás is. A folyóiratok pontos adatainak megállapításával komoly támogatást adhatnak akár bibliográfiák összeállításánál, tájékoztatások adásánál, akár a könyvtári feldolgozó munka végzése közben. A mai folyóirat-osztályok segédkönyvtárában elsőrangú helyet foglalnak el ezek a nélkülözhetetlen kiadványok.

5. A második világháború szomorú tanulságaként alakult ki az a fel fogás, hogy a központi katalógus a résztvevő könyvtárak címanyagának biztosítására is szolgál. Egy elpusztult katalógus rekonstruálása ui. lehet ségessé válik a központi katalógusba bejelentett címek alapján.³²

A nyomtatott központi folyóirat-katalógusok áttekintése

A folyóiratokat nyilvántartó nyomtatott központi katalógus a múlt század közepén jelenik meg először, akkor, amikor a folyóiratok tudományos jelentősége emelkedni kezd és ennek következtében számuk is napról napra növekedik.³³ Az olasz Luciano DELLI' ACQUA adja ki 1859-ben Milanóban

³² A központi katalógusok feladataival (elsősorban a könyvkatalógusokéval) leg-részletesebben H. ROLOFF (i. m. 260–261. l.) és L. BRUMMEL (i. m. 32–34. l.) foglalkoznak.

³³ A nyomtatásban megjelent folyóirat központi katalógusok történetéről és az egyes országokban való helyzetéről szóló irodalom rendkívül szétszórta. Részletesebben és összefoglaló jelleggel foglalkoznak a kérdéssel R. MUMMENDEY (*Bibliographie der Gesamt-Zeitschriftenverzeichnisse*, Köln, 1939, Pick. 70. l. Kölner bibliographische Arbeiten, 4.), L. BRUMMEL (i. m. 15–27. l.), L. M. MALCLÈS (i. m. 1. tom. 251–258. l.), E. EGGER (*Gesamtkataloge in Europa*, Libri. 7 (1957/58) 4. No. 309–324. l.), R. B. DOWNS (i. m. 6–7. l.) és F. SCHMITT (*Örtliche Gesamtkataloge*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1951: 273–281, 355–383, 432–446. l.) tanulmányai.

Az egyes országok katalógusairól szóló irodalom legjobb forrásai részben maguknak a kiadványoknak előszavai vagy bevezetései, részben a különféle könyvtártudományi folyóiratok kisebb közleményei, hírei, recenziói. Egyes országokra értékes adatokat nyújtottak azok a tervek és levelek, melyeket az Akadémiai Könyvtár kérésére intéztek hozzánk külföldi szerkesztőségek (ezeket részletesen a „Tartalmi elemek és jellegzetességek” c. fejezet jegyzetanyagában ismertetjük).

Ugyancsak értékes adatokhoz jutottunk a következő, egyes fontos kiadványokat ismertető cikkekből:

J. D. STEWART: *The British union—catalogue of periodicals*. The Library Association Record. 1953. 8. No. 248–250. l.

W. A. SMITH: *The World list of scientific periodicals*. The Library Association Record. 1953. 8. No. 245–247. l.

*Elenco dei giornali e delle opere periodiche esistenti presso pubblici stabilimenti a Milano*³⁴ címen azt a folyóirat-katalógust, amely a mai katalógusok előfutárjaként tekinthető. Műve, mely 19 könyvtár 752 folyóiratát tartja nyilván az egyes könyvtárak szerinti csoportosításban, közelebbi adatok megjelölése nélkül, 1861-ben második, sőt 1864-ben harmadik, bővített kiadásban is megjelent. Ezt az oxfordi könyvtárak katalógusa követi,³⁵ mely szintén három kiadást ért el: az első 1871 előtt, a második 1871-ben, a harmadik 1876-ban jelent meg. Ezekben az években Európában már több helyen, Amerikában pedig először 1876-ban Baltimore-ban tesznek közzé hasonló kiadványt.³⁶ Ezek eddig csak egy-egy város könyvtárainak anyagát foglalták össze, míg az 1880-ban megjelent *List of periodical literature preserved in the following libraries*...³⁷ és az 1881-ben kiadott *Catalogue des ouvrages périodiques que recoivent les principales bibliothèques de Belgique*,³⁸ már nagyobb területek folyóiratait regisztrálják.

Ettől kezdve egyre-másra jelennek meg hasonló jellegű kiadványok. Észak-Amerikában JOSEPHSON 1899-ben 25 ilyen katalógust ismer.³⁹

H. M. GUMMER: *Catalogues and bibliographies of periodicals*. The Journal of Documentation, 1956. 1. No. 24–38. l.

S. R. RANGANATHAN: *Union catalogue of periodical publications*. Abgila. 1950. 177–188. l.

Union list of serials. Brief of minutes of General Interest Association of Research Libraries, March 31. 1949. Cambridge, Mass. College and Research Libraries. 1949. 4. No. 461–462. l.

A. D. OSBORN: *The future of the Union list of serials*. College and Research Libraries. 1954. 1. No. 26–28. és 118. l.

A. D. OSBORN: *Serial publications*. Chicago. 1955, ALA. 281–284. l.

Joint Committee on the Union list of serials. A report on its program. Library Resources and Technical Services. 1958. 1. No. 66–67. l.

Y. RUYSEN: *Coordination et coopération entre les bibliothèques*. Bulletin des Bibliothèques de France. 1956. 12. No. 845–866. l.

Périodiques slaves en caractères cyrilliques. Préface par J. CAIN. Paris, 1956. Bibliothèque Nationale. 1. tom. V–X. l.

H. ROLOFF: *Sechs Jahre Auskunftsabteilung der öffentlichen Wissenschaftlichen Bibliothek Berlin, August 1915 bis August 1951*. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1951. 11/12. No. 415–432. l.

H. RISTER: *Das neue Gesamtverzeichnis ausländischer Zeitschriften*. Nachrichten für Wissenschaftliche Bibliotheken. 1952. 212–215. l.

L. SICKMANN: *Die Gestaltung des neuen GAZ*. Bericht über die Besprechungen in Bad Godesberg am 3. Mai 1956. Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. 1956. 2. No. 136–139. l.

H. GROSSER: *Die 1. Auflage des Verzeichnisses ausländischer Zeitschriften in Schweizerischen Bibliotheken*. Nachrichten – Nouvelles. Vereinigung Schweiz. Bibliothekare. 1950. 2. No. 33–40. l.

E. EGGER: *Gesamtkataloge*. Libri. 6 (1955/56). 97–170. l.

M. I. RUDOMINO: *Naucsno-bibliograficeszkaja rabota Vseszojuznoj Goszudarstvennoj Biblioteki Inosztrannoj Literaturi*. Szovetszkaja Bibliografija. 1950. 110–123. l.

³⁴ Milano, 1859, Bernardoni. 20. l.

³⁵ *Catalogue of transactions of societies, periodicals, and memoirs, available for the use of professors and of students*. Oxford, é. n.

³⁶ *Check list of periodicals, taken at the following institutions in the city of Baltimore*:... Baltimore, 1876. 18. l. (John Hopkins University. Official circulars. no. 6.)

³⁷ Library Bulletin no 1. Supplement to the report of the Board of Regents. Sacramento, 1880, State Office: J. D. Young. 29 l.

³⁸ Bruxelles, 1881, Mayolez. VII, 100 l.

³⁹ A. G. S. JOSEPHSON: *A bibliography of union lists of periodicals (1861–1899)*. Chicago, 1899, ALA. (Reprint.)

HASKELL viszont 1927-ben már 178-at tart nyilván a *Union list of serials* első kiadásában közölt bibliográfiájában,⁴⁰ melyet 1931-ig K. BROWN még 69-cel növel.⁴¹ R. MUMMENDEY⁴² 1939-ben 281 nyomtatott folyóirat lelőhely-katalógust sorol fel a világ minden tájáról. 1943-ban a *Union list* 2. kiadásához csatolt bibliográfia⁴³ már 359 nyomtatott címjegyzéket említ meg. Ma ez a szám természetesen már sokkal magasabb lehet.

Lehetetlenség lenne ezekkel egyenként foglalkozni, közülük egészen röviden csak a legismertebbeket, illetve a magyar kiadvány előkészítése szempontjából figyelemre méltókat és tanulságosakat fogjuk ismertetni. Utalunk emellett a legfontosabb készülő kiadványokra, sőt azokra a megoldási módokra vagy tervekre is, amelyekkel az egyes országokban a folyóiratok lelőhely-meghatározási problémáját meg akarják oldani.

Anglia

Számos kiadványuk közül a leglényegesebbek:

A World list of scientific periodicals, published in the years 1900–1950. 3. ed. London, 1952. Butterworth. 1058 p.

(Az első kiadás 1925–27-ben, két kötetben, a második 1934-ben jelent meg.)

Természettudományi, technikai és orvosi folyóiratok katalógusa, amely 247 könyvtár anyagát dolgozza fel és kb. 50 000 címet tartalmaz betűrendes beosztásban.

Kiegészítése a társadalomtudományi folyóiratok jegyzéke:

ROUPELL, M. G.: *Union catalogue of the periodical publications in the university libraries of the British Isles*. London, 1937. National Central Library. 712 p.

113 könyvtár kb. 23 100 folyóirat címének katalógusa.

Az angol könyvtárak teljes folyóirat-anyagát az 1955 és 1958 között megjelent katalógus dolgozza fel:

British union-catalogue of periodicals. A record of the periodicals of the world, from the seventeenth century to the present day in British libraries. Ed. by James D. STEWART with Muriel E. HAMMOND and Erwin SAENGER 1–4. vol. London, 1955–1958. Butterworth.

440 könyvtár több mint 140 000 folyóirat címének betűrendes katalógusa.

A tervek szerint e katalógust a National Central Library gondozásában rendszeresen megjelenő kurrens jegyzék egészítené ki.

Ausztria

1952 óta foglalkoznak a folyóiratok központi katalógusának létrehozásával. Jelenleg az Österreichische Nationalbibliothek-ban cédulakatalógus formájában áll fenn, de nyomtatásban is meg fog jelenni. Addig is rendelkezésre áll a kutatóknak.

Csehszlovákia

Jelentős kiadványokban dolgozták fel a csehszlovák könyvtárak külföldi periodika anyagát.

BEČKA J. – FOCH V.: *Soupis cizozemských periodik v knihovnách Československé Republiky*. 1–2. sv. Praha, 1929. Min. Školství a Národní Osvěty. 1345, 1347, 1614 l.

Mintegy 10 000 folyóirat-címet tartalmaz.

Folytatásaként eddig a technikai folyóiratok jegyzékét adták ki:

⁴⁰ D. C. HASKELL: *A bibliography of union lists of serials*. = Union list of serials. New York, 1927. Wilson. 1581–1588. l.

⁴¹ C. BROWN: *A bibliography of union list of serials*. = Union list of serials. Supplement, January 1925 – June 1931. New York, 1931. Wilson. 657–660. l.

⁴² R. MUMMENDEY: *Bibliographie der Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnisse*. Köln, 1939. Pick. 70. l. (Kölner bibliographische Arbeiten. 4.)

⁴³ D. C. HASKELL – K. BROWN: *A bibliography of union lists of serials*. = Union list of serials. 2. ed. 3053–3065. l.

Soupis cizozemských periodik technických a příbuzých v knihovnách Československé republiky. Základní soupis z let 1928–1953 (s dodatky k Soupisu Bečkovu–Fochovu). Pracovala Knihovna Vysokých Škol Technických. Red. Josef LOMSKÝ. 1–3. sv. Praha, 1955–1958, Československá Akademie Věd.

Két kötete az alapanyagot betűrendes felsorolásban hozza. 438 könyvtár anyagát dolgozza fel és 10 963 címet tartalmaz. A harmadik kötet a kb. 11 000 kiegészítést, 1000 pótlást és a mutatókat tartalmazza.

Megindították 1956-ban a cseh könyvtárak teljes folyóirat-anyagának – egyelőre cédulakatalógusban való – összegyűjtését is. E munka nagyobb arányokban még nem bontakozott ki.

Dél-Ázsia

Legújabb és legjelentősebb kiadvány e területen a:

Union catalogue of learned periodical publications in South Asia. Ed. by S. R. RANGANATHAN and others. 1. vol. Physical and biological sciences. Ed. S. R. RANGANATHAN. Delhi–London, 1953. ILA. 390 l.

Burma, Ceylon, India, Indonézia és Malaya 249 könyvtárának folyóirat-állományait dolgozza fel az ún. „Colon”-szakrendszerben egyesített alfabetikus, földrajzi és szakmutatóval. Még két kötet kiadását tervezik, melyek a humán, illetve általános jellegű folyóiratokat közölnék.

Észak-Amerika

Igen sok cédula- és nyomtatott címjegyzékkel rendelkeznek. Ezek közül világviszonylatban is kiemelkedik a:

Union list of serials in the libraries of the United States and Canada. Ed. by W. Gregory. 2. ed. New York, 1943, Wilson. 3065 l.

(Az első kiadás 1927-ben jelent meg.)

A 2. kiadás 660 könyvtár kb. 120 000 címét adja betűrendes beosztásban.

A *Union list* második kiadását két, 1945-ben és 1953-ban megjelent supplement egészítette ki, melyek az 1941–1943, illetve 1944–1949-ig terjedő pótlásokat közölték. A *Union list* 2. kiadása a 2. supplementum közreadásával befejeződött. 1951-ben a Library of Congress megkezdte *Serial titles newly received* című jegyzékének kiadását, de ebben csak saját anyagát tette közzé. Ez nem bizonyult kielégítőnek, ezért a kiadvány 1953-ban átalakult a *Union list* folytatásaként több könyvtár közös folyóirat-jegyzékévé. Új címe:

New serial titles. A union list of serials commencing publication after december 31, 1949. First series. 1955 cumulation. Washington, 1956. Library of Congress. 667 l.

Havi kiadvány, amely gyűjtőkötetben is megjelenik.

Az 1950-es években lemondtak arról, hogy a *Union list*-et, a világ e legnagyobb folyóirat-címjegyzékét újabb kiadásban köztegyék, hanem címanyagát lyukkártyás rendszer alkalmazásával a Library of Congressben akarták felállítani. 1957-ben azonban mégis a harmadik kiadás létrehozása mellett döntöttek. Ez előreláthatóan 500 000 címet, 100 000 utalást fog tartalmazni és 17 000 lapon 20–21 kötetben jelenik majd meg. Elkészítése természetesen hosszú évek munkája lesz.

Kanadában 1957-ben önálló katalógus jelent meg:

Union list of scientific serials in Canadian libraries. Ottawa, 1957. Library of the National Research Council. XIII. 805 l.

140 könyvtár több mint 21 000 címét tartalmazza betűrendben.

Franciaország

A folyóiratok nyilvántartása az 1955-ig terjedő anyagnak egy nagy kiadványban való összefoglalásával és 1955 óta a kurrens periodikák folyamatos regisztrálásával történik.

Catalogue collectif des périodiques conservés dans les bibliothèques de Paris et les bibliothèques universitaires de France. Ed. provisoire. 1. tom. — Paris, 1940 —, Bibliothèque Nationale.

Betűrendes katalógus, mely a folyóiratcímeket a XVII. századtól 1939-ig tartalmazza. 60 példányban sokszorosítva jelenik meg, kiadása még folyamatban van. (Kb. 47 kötet lesz.)

Készül kiegészítése is, mely 1940–1955-ig dolgozza fel a periodikákat.

A közeljövőben nyomtatásban is megjelenik.

A cirill betűs szláv kiadványokat már nyomtatásban is megjelent katalógus tartja nyilván :

Périodiques slaves en caractères cyrilliques, état des collections en 1950. 1–2. tom. Paris, 1956, Bibliothèque Nationale.

1955 óta cédulakatalógust vezetnek a kurrens folyóiratokról. Ennek alapján évi köteteket adnak ki : *Inventaire permanent des périodiques étrangers en cours* címen. Az 1955. évre vonatkozó kötet 1800 könyvtár állományának 21 000 folyóiratcímét sorolja fel betűrendben. A folyóiratokon kívül hirlapokat is tartalmaz. (Szerkesztősége állandó tájékoztató szolgálatot is folytat.)

Emellett létrehozták egy-egy vidéki terület (departement) könyvtárainak jegyzékeit is. Ezek, *Listes départementales des périodiques français et étrangers en cours* címen 1953 óta készülnek. Sok helyen kiegészítések jelentek meg, néhol már új kiadásai is.

Jugoszlávia

1952 óta cédulakatalógust vezetnek a belgrádi bibliográfiai intézetben, amely az ország könyvtárainak folyóirat-állományát a legrégebb időktől a mai napig tartja nyilván. A katalógus a nyilvánosság számára kezdettől fogva rendelkezésre áll. Nyomtatásban is meg fog jelenni.

Németország

Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnis (GZV). Hrsg. v. Auskunftsbureau der deutschen Bibliotheken. Berlin, 1914, Kön. Bibliothek. XVII, 355 p.

357 könyvtár 17 190 kurrens periodikáját tartja nyilván alfabetikus rendben.

Gesamtverzeichnis der ausländischen Zeitschriften (GAZ) 1914–1924. Hrsg. vom Auskunftsbureau der deutschen Bibliotheken. Berlin, 1929, Preuss. Staatsbibliothek. XXXIV, 785 p.

200 könyvtár 14 537 periodikáját regisztrálja a megjelölt évekből betűrendben. Végén : „Stichwort-Register.”

A második világháború után megjelent kiadványok sorából nagysága és jelentősége miatt kiemelendő a :

TWZ. Verzeichnis von Zeitschriftenbeständen und Serienwerken aus den Gebieten : Technik, Naturwissenschaften, Medizin, Wirtschafts-, Rechts- und Sozialwissenschaften. Als Manuskript vervielfältigt. Essen, 1951–1955, Arbeitsgemeinschaft der technisch-wissenschaftlichen Bibliotheken. 2728 l.

80 nyugatnémet könyvtár német és külföldi folyóirat-anyagát közli (kb. 30 000 cím) alfabetikus rendben.

1952 óta Kelet- és Nyugat-Németországban egyaránt elkezdtek a GAZ új kiadásának előkészítését. Először mindkét helyen cédulakatalógust állítottak fel, a nyomtatott katalógusok kiadása ennek alapján a közeli évekre várható. Mindkét címjegyzék anyaga az 1939 óta beérkezett külföldi folyóiratokat öleli fel alfabetikus beosztásban.

Olaszország

Az olasz kiadványok közül a legutóbb megjelentet kell megemlíteni :

Catalogo delle pubblicazioni periodiche esistenti in varie biblioteche di Roma e Firenze. Città del Vaticano, 1955, Biblioteca Apostolica Vaticana. XIII, 495 l.

26 könyvtár 9 000 társadalomtudományi folyóiratának címét tartalmazza betűrendben. A katalógust egyesített földrajzi és területi mutató egészíti ki.

Románia

Az Akadémia könyvtárában állítják össze 1948 óta a külföldi folyóiratok katalógusát, melynek első kötete nyomtatásban 1957-ben jelent meg. Ezt még további nyolc fogja követni.

Repertoriul general al periodicelor stiintifice si tehnice straine aflate in principalele biblioteci din R. P. R. 3. Medicina. Bucuresti, 1957, Biblioteca Academiei R. P. R. XIV, 358 l.

A megjelent kötet 312 könyvtár orvosi folyóiratait dolgozza fel és 3119 címet közöl betűrendben. A katalógust szak- és földrajzi mutató egészíti ki.

Svájc

A század eleje óta vezetett svájci központi cédulakatalógusban a periodikák is szerepelnek.

Nyomtatott katalógust már 1904-ben kiadtak, ez 1912-ben második, 1925-ben harmadik kiadást ért el. Az eddigi kurrens jegyzék negyedik kiadásában nagyobb időszakot dolgoz fel.

Verzeichnis ausländischer Zeitschriften in Schweizerischen Bibliotheken. 4. Aufl. Bern, 1955, Vereinigung Schweizerischer Bibliothekare. XL. 620 l.

Az első „Supplementum” 1957-ben jelent meg.

711 könyvtár állományának kb. 34 000 címét közli alfabetikus sorrendben, földrajzi mutatóval kiegészítve. A folyóiratokat 1900-tól dolgozza fel.

Szovjetunió

A két világháború között helyi jegyzékeket adtak ki, egy-egy város (pl. Moszkva, Leningrád) könyvtárainak folyóirat-állományát dolgozták fel.

1950-ben a Vseszozjuznaja Goszudarsztvennaja Biblioteka Inoszttramoj Literatürü megindította a *Szvodnij katalog inoszttrannuh zszurnalov* címen a külföldi folyóiratok kurrens katalógusának kiadását, mely természettudományi és humán részre tagolva évente több kötetben jelent meg. Az utóbbi években a Szaltükov–Sesedrin könyvtár adja ki egy-egy szak kurrens folyóirat-jegyzékét.

1955-ben a Miniszttertanács rendelete nyomán létrejött az országos könyv- és folyóirat központi katalógus cédulakatalógus formájában. Ebbe az 1956-ban és a következő években megjelenő folyóiratok kerülnek bele.

Ugyanekkor a vidéki központi könyvtárak is állítanak fel katalógusokat és kiadják a kurrens vagy nagyobb időszakra kiterjedő jegyzékeiket. Ilyen pl. a harkovi könyvtárak folyóirat-jegyzéke.⁴⁴

Tartalmi elemek és jellegzetességek

Az a tény, hogy a nyomtatott folyóirat központi katalógusok ilyen nagy számban jelennek meg a világ minden táján, részben a tudományos kutatás igényeiből, részben abból a szolgálatkészségből adódott, mellyel a könyvtáros e jelentkező kívánság megoldására sietett, érezve azt, hogy legszébb és leghasznosabb feladataink egyikét látja el ezzel. De legnehezebb feladatainak egyikét is! A munka nagyságát a kívülálló is világosan látja, de igazi nehézségeit csak az tudja felmérni, aki már maga is résztvett benne. Ezért kell a külföldi tapasztalatokat a magyar kiadvány megvalósításakor

⁴⁴ A továbbiakban a gyakrabban említett folyóirat lelőhely-katalógusok címeit a nemzetközi szakirodalomban szokásos *rövidített* formájukban idézzük. Ezeket a rövidítéseket itt oldjuk fel:

World list of scientific periodicals. = *World list.*

British union-catalogue of periodicals. = *BUCOP.*

Union catalogue of learned periodical publications in South Asia. *Union catalogue.*

Union list of serials in libraries of the United States and Canada. *Union list.*

Gesamt-Zeitschriftenverzeichnis. = *GZV.* 1914.

Gesamtverzeichnis der ausländischen Zeitschriften. = *GAZ* 1914–1924.

Verzeichnis ausländischer Zeitschriften in Schweizerischen Bibliotheken. 1. Aufl. =

VZ1

Soupis cizozemských periodik technických a příbuzných o knihovnách Československé republiky. = *Soupis cizozemských periodik.*

Catalogue collectif des périodiques conservés dans les bibliothèques de Paris et dans les bibliothèques universitaires de France. = *Catalogue collectif des périodiques.*

Inventaire des périodiques étrangers reçus en France ... = *Inventaire des périodiques étrangers.*

erősen figyelembe venni. Mint L. BRUMMEL mondja: „az, ami a központi katalógussal való munkát megkönnyíti, a gyakorlaton alapuló elmélet.”⁴⁵ Ezt kell tehát egy új katalógus megszervezése és felállítása előtt alapvonalaiiban megismerni.

Az első probléma-csoport, amellyel találkozunk, a katalógus tartalmát megszabó elemek meghatározása.⁴⁶

1. A katalógusok jelenleg tárgyalt csoportja a résztvevő könyvtárak folyóiratainak és periodikus kiadványainak címeit tartalmazza. E praktikus célra készült munkaeszközök azért, hogy a kutatóknak minél szélesebb körben nyújthassanak segítséget, nem törekednek a periodika fogalmának szigorú meghatározására. A katalógus tartalmának kialakításánál inkább a gyakorlati szempontot tartják szem előtt és nem a megkötő definíciót veszik figyelembe.⁴⁷ Ezért értelmezik a lehető legtágabban a periodika fogalmát és a szoros értelemben vett folyóiratokon kívül a nem folyóirat-jellegű időszaki kiadványokat is feldolgozzák. Így az évkönyveket, akadémiák, egyetemek, tudományos intézetek, társaságok, nemzetközi szervezetek időszaki kiadványait, kongresszusok és konferenciák beszámolóit.

2. A katalógus célkitűzéséből, vagyis abból, hogy a kutatást szolgálja, természetesen következik, hogy csak a tudományos munka szempontjából fontos folyóiratokat foglalja magában. Éppen ezért a folyóiratok nyomtatott katalógusa az esetek többségében, — elvi okokból — nem terjed ki bizonyos kiadványfajtákra, gazdasági okokból pedig csak az elsősorban használt irodalmat öleli fel.

Ennek megfelelően általában nem kerülnek be a címanyagba a hírlapok (politikai napilapok); állami kiadványok,⁴⁸ politikai hetilapok; sportlapok; szórakoztató jellegű képeslapok; gyermeklapok (élelapok); kizárólag adminisztratív jellegű adatokat tartalmazó társasági, egyesületi, testületi jelentések; naptárak; címtárak és gyakran a tudományos szempontból értéktelenebbnek minősített folyóiratok stb.⁴⁹

⁴⁵ I. m. 93. l.

⁴⁶ Megállapításaink — itt és a későbbiekben is — nemcsak a nyomtatásban megjelent szakirodalomra támaszkodnak, hanem levelezésből vett adatokra is.

Összinté köszönetet kell mondanunk azért az önzetlen segítségért, amit az Akadémiai Könyvtár kérésére néhány külföldi tudományos könyvtár, illetve folyóirat-címjegyzék szerkesztőse nyújtott olyan dokumentumok rendelkezésre bocsátása útján, melyek e kérdés szakirodalmában nincsenek feldolgozva. Dr. J. STUMMVOLL főigazgató úr az „Österreichische Nationalbibliothek” keretében működő szerkesztőség gazdag anyagát bocsátotta rendelkezésünkre, amit JESINGER igazgató úr dolgozott ki. A kelet-német GAZ teljes dokumentációját Dr. H. KUNZE főigazgató úr küldte meg lekötélező szívességgel. A „Bibliografski Institut FNR Jugoszlavije” anyagáért Mate BAČE igazgató úrnak tartozunk köszönettel. Dr. RISTER tanácsos úr a marburgi „Westdeutsche Bibliothek” keretében készülő nyugatnémet GAZ anyagát juttatta el hozzánk, végül Josef LOMSKY a *Soupis čizomsekých periodik* szerkesztője a csehszlovák tapasztalatokat közölte velünk. Segítségükért nemcsak e sorok írója hálás, hanem a magyar kiadvány szerkesztőse is értékes tapasztalatokat nyert általuk. Itt kell köszönetet mondanom BÓDAY Pálnak, GYÖRGY Józsefnek, ifj. HORVÁTH Máriának és SZÉKELY Dánielnek, az Akadémiai Könyvtár tudományos munkatársainak, akik a szakirodalom egyes darabjainak értékelésében nyújtottak segítséget.

⁴⁷ BUCOP. X. l.

World list. IX. l.

⁴⁸ Ezeket rendszerint külön katalógusok dolgozzák fel.

⁴⁹ A katalógusok előszavában mindig pontos utalást találunk a benne foglalt, illetve kizárt kiadványfajták körére vonatkozóan. L. pl. GZV 1914: VI. l.; *Union list* 2. ed. „Introduction”; BUCOP X. l.; *World list* 3. ed. IX. l.; VZ4 bevezetése

A legutolsó kategóriával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ezek rendszerint csak a nyomtatott katalógusban nem szerepelnek, de a kiadvány alapját képező cédulakatalógusba fel vannak véve. Így ezen ritkán keresett folyóiratok lelőhelyére vonatkozóan is kaphat felvilágosítást a kutató a központi katalógus megkérdezése útján. Ezt a módszert követte pl. a GZV 1914⁵⁰, a BUCOP⁵¹ és a TWZ szerkesztősége is. Utóbbi a rendelkezésre álló mintegy 89 000 címből csak kb. 30 000-et használ fel nyomtatott katalógusában.⁵²

3. Tartalmi korlátozást jelent a katalógus anyagában az is, hogy nem közli a könyvtárak összes folyóiratainak, hanem csak bizonyos szakterület periodikáinak adatait. Példa erre a cseh katalógus, mely technikai és ezzel rokon folyóiratokat tart nyilván, vagy a TWZ, amely a természettudományi folyóiratok jegyzéke. Ehhez a tipushoz tartozik a *World list* is. Csak a társadalomtudományi folyóiratok jegyzéke a *Catalogo delle pubblicazioni periodiche esistenti in varie biblioteche di Roma e Firenze*. Még szűkebb területre korlátozódik a *Union list of library periodicals*,⁵³ vagy az a jegyzék, amely a Finnország tudományos könyvtáraiban fellelhető jogi folyóiratokat tartalmazza.⁵⁴

Tartalmi szűkítést eredményez az is, ha a címanyag csak egy külföldi ország periodikáira terjed ki. Így pl. előkészületben van Nyugat-Németországban az orosz folyóiratok központi katalógusa (Gesamtkatalog russischer Zeitschriften), amely az ország könyvtáraiban megtalálható orosz és szovjet folyóiratokat foglalja magában. Arra is van példa, hogy egy országon belül csak egy szakra korlátozódik a katalógus anyaga, így pl. a londoni könyvtárakban meglevő szovjet orvosi folyóiratokra.⁵⁵

Ez a több változatban jelentkező tartalmi korlátozás egyrészt a tudományos kutatás specializálódásának, másrészt a periodikák számának igen erőteljes növekedésének a következménye.

4. Az a tény, hogy a hazai folyóiratokat mindenütt meg lehet a nemzeti könyvtárban találni és így azoknak lelőhelyét könnyű meghatározni, feleslegessé teszi a katalógus anyagának a nemzeti folyóiratok közlésével való felduzzasztását. A legtöbb katalógus ezért csak a külföldi, vagyis az adott ország mindenkori határain kívül megjelent periodikák nyilvántartására szorítkozik. Így pl. a GAZ 1914–1924, a VZ 4. kiadása, a cseh katalógus, a francia *Inventaire des périodiques étrangers*, a portugál katalógus⁵⁶ és még sok más is.

Ezzel szemben nemzeti anyagot is tartalmaz a *Union list*, a *World list*, a BUCOP stb.

5. A nyomtatott katalógus magában foglalhatja a periodikákat 1665-től, az első folyóirat megjelenésétől kezdve a mai napig, de tartalmazhatja

⁵⁰ GZV 1914: VI. l.

⁵¹ J. D. STEWART: i. m. 249–250. l.

⁵² H. ROLOFF: i. m. 264. l. jegyzet.

⁵³ New York, 1956, Prometheus House, 22. l.

⁵⁴ A. AUTTI–K. SIPPONEN: *Yhteisluetto Suomen tieteilisistä kirjastoissa olevista ulkomaisista lainopillisista aikakaus ja sarja julkaisuista*. Helsinki, 1956, Eduskunnan Kirjasto, 215 l.

⁵⁵ *English index to Soviet medical periodicals available in London libraries, together with a location list*. Ed. by D. T. RICHNELL. Vol. 1. 1945–1947. London, 1950, Lewis. XI: 93 l.

⁵⁶ *Publicações periódicas estrangeiras inventariadas nas bibliotecas portuguesas*. 1. — Lisboa, 1948, Instituto de alta cultura, Centro de documentação científica.

csak egy bizonyos időszak folyóirat-anyagát is. E katalógusok ugyanis aktuális kutatási célok szolgálatában állván, a modern, sokat keresett anyag megtalálására hivatottak gyors segítséget nyújtani. Mivel pedig a régi irodalmat (elsősorban az alkalmazotti- és a természettudományok területén) sokkal kevésbé keresik, általában nem tartják szükségesnek a folyóiratok teljességét közölni a nyomtatott katalógusban, annál is inkább, mert a régi évfolyamok lelőhelyét a kutató szükség esetén a cédulakatalógus alapján meg tudja állapítani.⁵⁷

A folyóirat-katalógusok között vannak olyanok, amelyek az anyag teljességét tartják nyilván, de gyakoriak azok is, melyek csak egy meghatározott időszakra terjednek ki.

Az amerikai *Union list*, az angol BUCOP, a francia *Catalogue collectif des périodiques*, a készülő jugoszláv katalógus pl. a résztvevő könyvtárak teljes állományát dolgozza fel minden időbeli korlátozottság nélkül. Természetes, hogy ezek a katalógusok nyújtják a legteljesebb segítséget a kutatáshoz.

Viszont a *World list* első kiadásában az 1900-tól 1921-ig, a másodikban az 1900-tól 1933-ig, a harmadikban pedig az 1900-tól 1950-ig megjelent periodikákat tartja nyilván. A német GAZ csak az 1914—1924 közötti folyóiratokra korlátozódik, új kiadása pedig mind a Német Demokratikus Köztársaságban, mind a Német Szövetségi Köztársaságban 1939-től fogja a folyóiratokat feldolgozni. A svájci VZ 4. kiadása a *World list*-hez hasonlóan az 1900—1950 közötti folyóirat-állományt öleli fel. A készülő osztrák katalógus viszont, — a központi katalógus számára rendelkezésre álló korlátozott lehetőségekre hivatkozva — csak az 1945 óta a könyvtárakba beérkezett folyóiratok nyilvántartására szorítkozik. A cseh katalógus, a *Soupis cizozemských perodik* . . . a külföldi műszaki folyóiratok 1928—1953 között beérkezett részét tartja nyilván, azért mert az 1929-ben megjelent BEČKA—FOCH-féle kiadvány a régebbieket regisztrálja.

E katalógusok azonban általában azokat a folyóiratokat, melyeknek megjelenése a kezdő időpont előttre esik, teljes egészükben feldolgozzák. Tehát pl. a *World list* nem vesz fel egyetlen 1900 előtt befejezett folyóiratot sem, de ha egy periodika 1900 után még élt és így helyet kapott a katalógusban, akkor annak egész folyamát feldolgozzák. Ezt a módszert követi az osztrák katalógus is.

Vannak viszont katalógusok, melyek csak a kurrens anyag közlésére szorítkoznak. Ilyen volt a német GZV 1914, a svájci katalógus 1—3. kiadása, ma pedig többek között a francia *Inventaire des périodiques étrangers*, és az amerikai *New serial titles*.

Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a katalógusnak ez a formája csak bizonyos esetekben kielégítő a használat számára. Vagy rendezett folyóirat-állományt feltételez, s így a kutató számíthat arra, hogy a folyóiratot kurrensen járató könyvtár annak előzményeivel is rendelkezik, vagy csak kiegészítése, illetve folytatása egy nagyobb időszakot felölelő nyomtatott katalógusnak.

Az első a svájci példa igazolja, ahol GROSSER megállapítása szerint⁵⁸ az első két kiadás megfelelt a kor követelményeinek a kurrens anyag nyilván-

⁵⁷ H. ROLOFF: i. m. 257—258. l.

⁵⁸ I. m. 37—38. l.

tartásával, mert a folyóirat-sorozatok nagyrészt teljesek voltak. A harmadik kiadás már felvetette az állományok és azok hiányai nyilvántartásának kérdését, de ennek megoldása a 4. kiadásra maradt. A második világháború következtében keletkezett hiányok miatt teljesen félrevezető lett volna egy kurrens jegyzék kiadása és így át kellett térni egy nagyobb időszak, az utóbbi 50 év állományának pontos közlésére.

A kiegészítő jellegű kiadvány-típus érzékeltetésére viszont a francia megoldást említhetjük, ahol a teljes állományt felölelő katalógus elkészülte után az előbb említett évi kurrens jegyzéket adják ki.

6. A katalógus tartalmát befolyásolja természetesen az is, hogy hány könyvtár állományát fogják benne össze. J. VORSTIUS szerint⁵⁹ a központi katalógusnak három típusa van: nemzeti, regionális és helyi központi katalógus. Megtaláljuk ezeket a formákat a nyomtatott folyóirat-katalógusok területén is. Nemzeti katalógusok pl. a *Union list*, a BUCOP, a VZ4; regionális katalógusok a *Listes départementales des périodiques français et étrangers en cours* és végül helyiek a *Szvednűj katalog inostrannűh periodiceszkih izdanij za vremja sz 1 avgusztja 1914 po 1 janvarja 1928 imejusciszkija o bibliotekah Leningrada*,⁶⁰ vagy a *Current foreign and Commonwealth periodicals in the Bodleian Library and in the other Oxford libraries*.⁶¹

Azt, hogy melyik a legmegfelelőbb megoldás, mindenkor a helyi viszonyok döntik el. A nemzeti központi katalógusok létrehozása kisebb országokban feltétlenül a legpraktikusabb és leggazdaságosabb megoldás. A regionális katalógusoknak — mint a kialakult gyakorlat mutatja — általában csak nagy országokban van létjogosultsága.

A földrajzi határok megvonása természetesen nem jelenti azt, hogy az adott kereten belül minden könyvtár anyaga szerepel is a központi katalógusban. Hiszen tudományos irodalom nyilvántartásáról lévén szó, csak azok a könyvtárak jöhetnek számba, melyek ilyen anyagot tartalmaznak. Tehát általában a tudományos könyvtárak, az akadémiai és az egyetemi intézeti könyvtárak a közművelődési hálózat nagyobb könyvtárai, továbbá a kutató intézetek, tudományos egyesületek, országos jelentőségű hivatalok, üzemek kutatási anyagot tartalmazó könyvtárai.⁶²

Nem érdektelen e szerkesztési szokás ismeretében egy pillantást vetni arra is, hogy az egyes országok nyomtatott folyóirat-katalógusaiban hány könyvtár anyaga szerepel?

A *Union list* 2. kiadása 660, a BUCOP 440, az indiai *Union catalogue* 249, a *World list* 3. kiadása 247, a GAZ 1914—1924 1100, a VZ4 kiadása 711, a cseh *Soupis cizozemskűch pericdik* 438, a kanadai *Union list* 140, az előkészületben levő katalógusok közül az osztrák kb. 400, a jugoszláv 838, a

k.

⁵⁹ J. VORSTIUS: *Katalogprobleme im Spiegel der ausländischen Fachliteratur*. Leipzig, 1933. 40. l.

⁶⁰ Leningrad, 1928, Gosz. Publicsnaja Biblioteka. XII, 267 l.

⁶¹ Oxford, 1953, Bodleian Library. VI, 267 l.

⁶² Kérdés az, hogy azon könyvtárak anyaga is szerepeljen-e a katalógusban, ahol a nyilvánosság számára nincsen szolgáltatás? II. ROLOFF szerint (i. m. 260. l.) a központi katalógusban való részvételt azokra a könyvtárakra kell korlátozni, amelyek kölcsönöznek, vagy anyagukat legalábbis mikrofilm vagy fotokópia formájában rendelkezésre tudják bocsátani. Érvényesülhet azonban az a szempont is, hogy minden könyvtár anyagát — a nyilvánosság elől elzártakét is — fel kell tárni. Helyes azonban, bármely megoldási módot választják is, az egyes könyvtárak szolgáltatásairól a katalógushoz csatolt táblázatban felvilágosítást nyújtani.

keletnémet 140, a nyugatnémet katalógus 280 (ebben a számban nincsenek benne az egyetemi intézetek könyvtárai) könyvtár anyagát tartalmazza.

Ez az áttekintés azt bizonyítja, hogy még a legnagyobb könyvtári hálózattal rendelkező államok nyomtatott folyóirat-katalógusainak (*Union list*, BUCOP, *World list*, VZ4, *Soupis cizozemských periodik*, nyugatnémet, keletnémet katalógusok stb.) szerkesztőségei sem törekedtek „teljességre”; gyakorlati, anyagi és szerkesztés-technikai okokból erős válogatásnak vetették alá a szóhajövő könyvtárakat.

Tájékozódás és összehasonlítás szempontjából érdemes megnézni azt is, hogy egy-egy katalógus hány különféle címet foglal magában.

A *Union list* 2. kiadása 115 000 és 120 000 között, a BUCOP több mint 140 000, a *World list* 3. kiadása 50 000, a GAZ 1914—1924: 15 000, a VZ4 kiadása 34 000, a *Soupis cizozemských periodik* 11 000, a kanadai *Union list* 21 000, a készülőök közül jelenleg az osztrák kb. 24 000 (az utalókat is beleértve), a jugoszláv 43 000, a keletnémet, ha készen lesz 15—18 000, a nyugatnémet az év végére 36 000 címet és 22 000 utalást tartalmaz.

A nyomtatott folyóirat-katalógus tartalmi problémáinak áttekintését H. ROLOFF szavaival⁶³ zárjuk le: „Minden korlátozásra vonatkozóan meg kell egyeznie a résztvevő könyvtáraknak, mielőtt a központi katalógus munkálatai megkezdődnének. Minden változás, amely már a feldolgozás alatt következik be, alig áttekinthető nehézségekhez vezet.”

Formai elemek. Címleírás és az anyag rendszerezése

J. VORSTIUS a központi katalógusokról szólva⁶⁴ alaptételként mondja ki azt, hogy e gyakorlati célokat szolgáló katalógusfajta számára nem kell megkívánni azt a teljességet, amelyet az egyes könyvtárak katalógusainál megkövetelünk. H. ROLOFF ebből azt a következtetést vonja le,⁶⁵ hogy nem szükséges az egyes címeknél a legkisebb részletekre kiterjedő megbízható pontosságra törekedni, de ezzel szemben minden tétel feltétlen azonosíthatóságát kell biztosítani.

E. EGGER viszont megjegyzi,⁶⁶ hogy más a helyzet akkor, ha cédula központi katalógus készül, — amelyhez a közönség rendszerint hozzá sem férhet, — vagy pedig nyomtatott katalógus. Az utóbbi esetben ui. a szerkesztők természetesen nagyobb pontosságra törekednek.

Kiegészíthetjük ezt még azzal, hogy e katalógusok — mint láttuk — sok esetben bibliográfiai segédeszközként is meg akarják állni helyüket — ezért a folyóiratok leírásában túlmennek az azonosításhoz szükséges adatok közlésén és a címleírásban pontos bibliográfiai teljességre törekednek. (Ld.: *Union List*, BUCOP, VZ4, *Soupis cizozemských periodik* stb., stb.)

Az adatok, melyeket a katalógusok az egyes folyóiratokról közölnek, általában a következők:

a) *A cím*, a megfelelő címváltozásokkal együtt. A katalógus, tekintve, hogy a folyóirat teljes történetét nyomon követi, a folyóirat összes címváltozásait és címváltozatait feltünteti.

⁶³ I. m. 256. l.

⁶⁴ *Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des deutschen Gesamtkatalogs. Festschrift Georg Leyh*. Leipzig, 1937. 312—328. l.

⁶⁵ I. m. 259. l.

⁶⁶ I. m. 109. l.

b) Az *alcím* közlése csak akkor szükséges, ha hozzájárul a cím kiegészítéséhez.

c) A *közreadó testület*, amennyiben az szellemi összefüggésben áll a kiadvánnyal, az esetek többségében szerepel a címleírásban. Sőt ott testületi szerzőként vezető helyet is foglalhat el.

d) A *megjelenési helyet* mindig jelölik. Ha több van, akkor az elsőt, vagy a legfontosabbat, esetleg kettőt is feltüntetnek.

e) Közlik, ha lehet, a *folyóirat első* és ha már megszűnt, *utolsó kötetének megjelenési évét*, sőt — mint pl. a svájci katalógus — azokat a nagyobb megszakításokat is, melyek egy-egy folyóirat életében előfordulnak.

f) A *folyóirat címének rövidítése* is gyakran szerepel a címleírás befejezésként.

g) A bibliográfiai leírás után az *állományra* vonatkozó adatok következnek: a könyvtárak és a birtokukban levő kötetek (évfolyamok) felsorolása. A könyvtárakat számmal vagy betűvel, sokszor a kettőnek kombinációjával jelölik. Az állomány megadásában pontosak akarnak lenni, ezért a hiányzó vagy hiányos évfolyamokat is feltüntetik. Ez annál inkább szükséges, minél hiányosabbak a folyóirat-sorozatok.

A katalógus használhatóságát az alapfelvételeket kiegészítő *utalások* biztosítják. Utalás történik általában a több nyelvű címre, az eltérő lapfej, illetve fedőlap címre, a címváltozásokra és a melléklapok (társlapok) címére.

A címleírás egyes tételeinek részletezésébe itt nem mehetünk bele. De fel kell vetni azokat a katalógizálási problémákat, melyek hatásukban már rendszerezési megoldásokat is vonnak maguk után és azokat a rendezési, beosztási elveket, melyek a katalógus felépítésének alapjául kell, hogy szolgáljanak.

Az első ezek közül a címváltozások megoldásának kérdése.

Mint láttuk, a katalógusok a folyóirat-címeket azok összes változásaival adják meg. Különbség csak abból adódik, hogy az idők folyamán beállott címváltozások feltüntetésére egy-egy katalógus milyen rendszert tart megfelelőnek.

Az egyik szokásos forma — melynek többek között a BUCOP a képviselője — az, hogy a folyóiratot az első címen veszik fel és a címváltozásokat utána időrendben közlik. Ennek a megoldásnak kétségtől elölje az, hogy a folyóirat történetére vonatkozó minden adatot egy helyen foglal össze. Hátránya viszont a keresésnél mutatkozik, amikor a kutatót a keresett címről utalók vezetik az általa legritkábban ismert első címhez. Így a *Bulletin Biologique de la France et de la Belgique* c. folyóiratot a *Bulletin Scientifique, Historique et Littéraire du Département du Nord et des Pays voisins*; a *Flight* c. folyóiratot az *Automotor and Horseless Vehicle Journal*; a *The Times* c. lapot pedig a *Daily Universal Register* cím alatt fogja megtalálni.

A *Union list* ennek a gyakorlatnak éppen az ellenkezőjét követi, amennyiben a folyóiratot mindig legutolsó címen közli, utána felsorolva az előző címeit. Ebben a rendszerben a kutató tehát a folyóiratot a legismertebb címen fogja megtalálni. Ezt a rendszert alkalmazza a cseh *Soupis cizozemských periodik*, a román, és a készülő nyugatnémet katalógus is.

A harmadik típust a *World List* és a VZ4 képviselik. Ezek a címváltozásokat önálló egységben tüntetik fel és utalnak az előbbi, illetve utóbbi címekre. Itt tehát a folyóirat egészére vonatkozó adatokat az utalók segítségével, részletekből kell szükség esetén összeállítani. Viszont a kutató a

keresett cím alatt mindig megtalálja a szükséges — rendszerint a lelőhelyre vonatkozó — adatot.

Arról, hogy a három rendszer közül melyik a legmegfelelőbb, nehéz egyértelmű ítéletet mondani. Mindegyiknek kitűnő képviselői vannak, mindhárom jól használható. Mégis az a véleményünk — ezúttal is a kutatók érdekeire figyelve — hogy legszerencsésebb a harmadik kategória, a *World list* és a VZ4 típusú katalógusok eljárási módja.

Címfelvételi probléma, de szintén hatással van a katalógus felépítésére, a testületi szerző használata.

A katalógusok egy része (*World list*, VZ4 stb.) minden folyóiratot annak címe alatt vesz fel, míg egy másik csoportja a tudományos társaságok és akadémiák kiadványait a közreadó testület, a helyhez kötött intézmények (egyetem, múzeum) periodikáit pedig az intézmény székhelyének neve alatt közli. Ez által az egyes testületek vagy intézetek kiadványait egy helyen csoportosítja, és ebben az esetben a folyóiratokat címváltozás esetén is együtt tartja.

Ez a gyakorlat egyúttal a rendszer használatának előnyeit is feltárja. Minden könyvtáros tapasztalta azt, hogy a kutató ezeket a különben is gyakran változó címeket pontosan nem ismeri, éppen a tudományos társaságok, akadémiák kiadványait sok esetben nem a címén, hanem az állandó jellegű közreadó testület nevén keresi. Ez esetben a testületi szerző használatán felépült katalógus természetesen igen jelentős segítséget nyújt és sok felesleges kereséstől menti meg a használót.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy ugyanez a cél más eszközökkel is elérhető. A svájci katalógus nem használja a testületi szerzőt, ellenben egy földrajzi mutatót ad, mely országok és azon belül intézmények szerint sorolja fel az általuk kiadott folyóiratokat.

Ezt a megoldást helyesli a *World list* szerkesztője, W. A. SMITH⁶⁷ is, aki a periodikák gyors megtalálásának biztosítására helyesebbnek tartja a címek felsorolását, mint a testületi szerzős megoldást. Pontosnak ítélné viszont egy testületi mutató kiadását, — melyről azonban anyagi okok miatt le kellett mondaniok. A nyugatnémet GAZ szerkesztősége is ezt az eljárást követi, katalógusát — többek között — testületi mutatóval egészíti ki. A keletnémet GAZ a GAZ 1914—24 módszerét alkalmazza, csak egyes összefüggő egységeket (nemzetközi kongresszusok, UN, UNESCO) emel ki a címek alfabetikus sorrendjéből. Nem használja a testületi szerzőt a készülő osztrák katalógus sem, viszont testületi katalógussal (egyelőre cédulákon) már rendelkezik. Ugyancsak eltekint használatától az új román katalógus is.

Összefoglalva e kérdést, megállapíthatjuk, hogy a gyakorlati használat szempontjából a legcélszerűbbnek az a megoldás mutatkozik, mely a folyóiratokat címük alatt közli, a katalógust viszont testületi mutatóval egészíti ki.

Itt kell még szólni a nem latin betűs, elsősorban cirill írású címek közlési módjáról és beosztásáról. Ezeket a katalógusok vagy eredeti formájukban, vagy megfelelő átírásban hozzák. Az első esoporthoz tartoznak a *World list* és a román címjegyzék, a másodikhoz pl. a *Union list* és folytatásai, a VZ4, a cseh katalógus, vagy az *Inventaire des périodiques étrangers*. Kettős megoldást alkalmaz a BUCOP, amely első helyen az eredeti cirill, illetve görög címeket közli, majd minden esetben megadja a British Museumban

⁶⁷ *World list*. XI. 1.

használatos szabályok szerint a latin betűs átírást is. A címek beosztása a transliterált címek alfabetikus rendjében történik.

A szerkesztők általában nem nyilatkoznak arról, hogy az általuk használt közlési módszer előnyeit vagy hátrányait elvileg hogyan mérlegelték. A gyakorlati megoldás megoszlása sem ad e kérdésre egyöntetű feleletet. Legkiemelkedőbbnek — mert mindkét változatot közli — a BUCOP imént vázolt eljárása látszik. Természetesen ez a módszer munkaigényes és nyomdai szempontból is elég sok helyet foglal el, tehát költséges. A másik két „tisztá” műfaj (eredeti és transliterált) közti választás elég nehéz. Egyik sem teljes értékű megoldás. Mégis úgy látszik, hogy az átírási módszer bizonyul megfélelőbbnek. Hiszen a latin betűs szövegbe a cirill betűs címek úgyszólván csak bizonyos gondolatbeli transliterálás útján illeszthetők bele, akkor is, ha ez nem jut adekvát írásjelekben kifejezésre. (Ezt a valóságban is érzékelteti a BUCOP megoldása.)

A tárgyalt katalógusnak, mint központi katalógusnak elsősorban egy keresett periodika lelőhelyének meghatározására kell szolgálnia. Arra a kérdésre kell felelnie, hogy egy adott folyóirat melyik könyvtárban található meg. Erre úgy tud legkönnyebben választ adni, ha alfabetikus rendbe van felépítve.

Emellett a nyomtatott folyóirat-katalógus elsősorban a kutatók számára készül, tehát olyannak kell lennie, hogy használói könyvtárosi szakképzettség nélkül is eligazodjanak benne. Ezért, mint MUMMENDEY megállapítja,⁶⁸ az alfabetikus beosztású katalógusnak feltétlenül előnyt kell biztosítani a szakrendi beosztásával szemben.

Nem véletlen, hogy a szakemberek túlnyomó többsége a betűrendes katalógus mellett foglalt állást és ennek következtében a katalógusok legnagyobb része ezt a beosztást követi. Így a *Union list*, *World list*, BUCOP, VZ4, a *Soupis cizozemských periodik* stb. továbbá az előkészületben levő, kelet- és nyugatnémet, osztrák és jugoszláv kiadványok.

Arra a kérdésre, hogy a két beosztási rendszer előnyei és hátrányai mik lehetnek, RANGANATHAN *Union catalogue* c. kiadványának megjelenése és a körülötte kialakult vita ad feleletet.

RANGANATHAN nem tartva kielégítőnek a *Union list* és a *World list* felépítését, katalógusát az indiai „Colon classification” szerinti szakcsoportosításban tette közzé. A szakrendi részt alfabetikus mutatóval egészítette ki.

A katalógus kiadása előtt írt cikkében, majd a kiadvány előszavában részletesen foglalkozik a két rendszerezési fajtával és a következőkben csoportosítja érveit: *a*) az alfabetikus katalógus nem fogja össze a periodikákat tárgy szerint; *b*) sok esetben — így ha a címváltozásokat külön egységekként kezeli — nem csoportosítja egy helyen a folyóiratok történetét; *c*) végül nem közli együtt az egyes testületek kiadványait. Ezzel szemben abban foglalja össze saját rendszerének előnyeit, hogy *a*) az egy tárgyról szóló folyóiratok együtt találhatók; *b*) a folyóirat teljes életére vonatkozó adatok egy helyen szerepelnek; és *c*) a testületek kiadványai is egy csoportban jelentkeznek.

E tételket L. BRUMMEL-lel együtt könnyű megcáfolni.⁶⁹ Az alfabetikus katalógus szakmutató segítségével tájékoztatást tud nyújtani az egyes

⁶⁸ I. m. 12. l.

⁶⁹ I. m. 85. l.

tudományágak területén rendelkezésre álló folyóiratokról; követheti azt a megoldást is, hogy az egyes folyóiratokra vonatkozó adatokat egy helyen sorakoztatja fel; végül a testületi szerző alkalmazásával az egyes intézmények kiadványait is össze tudja tartani.

Az alfabetikus katalógus tehát mindazon előnyt nyújtja, amelyet a szakrendi beosztás adhat, a szakrendi katalógus viszont a főfunkció gyakorlását, a lelőhely-meghatározást nehezíti meg azzal, hogy a szükséges címet két helyen, előbb a betűrendes mutatóban, majd a szakrészben kell a használónak megkeresnie.⁷⁰ Így a szakrendi katalógus másodlagos célok eléréseért (hány folyóirat áll rendelkezésre, vagy milyen folyóiratok vannak meg egy bizonyos szakterületen) az elsődleges feladat maradéktalan megoldását feláldozza.⁷¹

RANGANATHIAN rendszere — amelynek az említetteken túl más hátrányai is vannak — a gyakorlatban nem bizonyult szerencsésnek. A szakrendi beosztás bevezetésére való kísérlete minden érvelése ellenére inkább elriasztotta, mint meggyőzte a szakembereket.

Átmenetnek lehet tekinteni a két típus között azokat a szakosított jegyzékeket, melyek kötetekben egy-egy nagyobb tudományterületet vagy néhány rokon szakot ölelnek fel, de a kötetben belül betűrendben közlik a folyóiratokat. Ezt a megoldási módot a portugál és a román katalógusok képviselik. A román 9 egységre oszlik, ebből három a társadalomtudományi, hat pedig a természettudományi területre esik. Utóbbi kötetei: I. Általános tudományos folyóiratok; II. Matematika és Természettudományok; III. Orvostudomány; IV. Technika; V. Kémia; VI. Mezőgazdaság — állatorvostan. Mindkét katalógus minden kötetét részletesebb szakmutatóval egészíti ki.

Befejezésül ismételten szükséges hangsúlyozni, hogy a nyomtatott folyóirat-lelőhelykatalógus elsősorban kutatók (olvasók) számára készül, a keresett folyóirat lelőhelyének meghatározására szolgál, tehát céljának jobban megfelel, ha alfabetikus beosztási rendet használ. Emeli viszont értékét, ha a betűrendes felsorolást egy szakmutató teszi teljessé.

Alfabetikus beosztású katalógusoknál nemcsak a katalógizálás módozatai (címváltozások kezelése, testületi szerző használata) befolyásolják a katalógus felépítését, hanem a beosztás külön szabályai is. Ennek alapján az egyes kiadványok között nagy eltéréseket találunk.

A *Preussische Instruktion* szerint épültek fel a GZV 1914 és a GAZ 1914—1924. Ma a készülő keletnémet és az osztrák katalógus követik ezt a rendet, melynek lényege az, hogy a beosztás rendszavának a címben előforduló első főnevet vagy főnévként használt szót veszi.

A rendszer hátrányaira már R. MUMMENDEY felhívta a figyelmet,⁷² aki a kutató számára nem találja elég egyértelműnek és áttekinthetőnek ezt a beosztási rendet.

De nem tartották jónak — és ez eléggé döntő érv ellene — a nyugatnémet katalógus szerkesztői sem. Marburgban 1952-ben a *Preussische Instruk-*

⁷⁰ A. G. DRACHMAN: *Union catalogue of learned periodical publications in South Asia*. I. vol. [Recenzió.] Libri 5 (1954/55) 389—393. l.

⁷¹ Nemcsak ebben az esetben mutatkozott a szakrendi beosztás nehézkességnek, a *Gesamt-Verzeichnis der ausländischen Zeitschriften* c., 1921-ben kiadott német katalógusban sem bizonyult megfelelőnek. Ezért ennek következő kiadása, a GAZ 1914—1924 már vissza is tért az alfabetikus beosztásra.

⁷² I. m. 13. l.

tion alapján indították meg a központi katalógus munkáit. E beosztási szabályok használhatóságával szemben már kezdettől fogva voltak meggondolásaik, de minthogy a könyvtárak katalógusai erre épültek fel, az anyaggyűjtést csak ebben a rendszerben tudták elvégezni. Viszont 1956-ban az egész anyagot átrendezték és a cím szavainak adott sorrendje szerint osztották be. Ezt a megoldást sokkal jobbnak tartják, mint az addig alkalmazott beosztási rendet.

A *Preussische Instruktion* előírásainál világosabb és áttekinthetőbb az ún. angolszász beosztás, amely a címeket a szavak megadott sorrendjében osztja be.

Ennek a rendszernek két típusát ismerjük, az egyiket a *World list*, a másikat a *Union list* valósítja meg. A *World list* szerkesztője W. A. SMITH nem tartotta országában a *Preussische Instruktion* felfogását meghonosíthatónak, de annyit átvett belőle, hogy katalógusában a beosztásnál átugorja a prepozíciókat és névelőket, sőt ezen túlmenve, figyelmen kívül hagy a címben lényegtelennek ítélt szavakat is.⁷³ Ezt a gyakorlatot folytatja a BUCOP is, azzal a változtatással, hogy a beosztás alapját képező szavakat vastag betűvel szedi, így ezzel a keresést lényegesen megkönnyíti. A svájci katalógus a *World list* rendszerét fejleszti tovább azzal, hogy a besorolás szempontjából kihagyott szavak körét még jobban kiterjeszti.

A másik típust a *Union list* képviseli, amely a beosztásnál minden kis egységet (pl.: de, d', du, des) figyelembe vesz.

E két típus közül a gyakorlatban az előbbi válik be jobban. A kutató, aki gyakran rövidítés alapján keresi a folyóiratot, rendszerint éppen ezeket a lényegtelen elemeket nem ismeri, számára tehát a keresést nagyon megkönnyíti, ha ezeket nem kell tekintetbe vennie.

Az angolszász beosztási rend ma egyre inkább terjed. Ezt használja az említett variánsok valamelyikét alkalmazva a francia, a román, a cseh, a jugoszláv katalógus és a máshol megjelent kiadványok túlnyomó többsége is.

Meg kell jegyezni, hogy e kérdés megnyugtató megoldása még igen sok részletproblémát rejt magában. Ezeknek felvetésére azonban itt nem kerülhetett sor.

Mutatók

A katalógusok — ha ezt tehetik — igyekeznek anyagukat több oldalról feltárni, és nem elégednek meg annak egyféle megszerezésével. Ezért a címjegyzék főrészét mutatókkal egészítik ki, melyeknek segítségével a katalógus használatát egyrészt megkönnyítik, másrészt lehetővé teszik, hogy az több kérdésre is feleletet tudjon adni.

Az előző részekben elmondottak alapján világossá vált, hogy a betűrendes címjegyzék, amely eleget tesz a helymeghatározás elsőrangú követelményének, önmagában is megállja helyét. A szakrendben csoportosított anyagot azonban feltétlenül ki kell egészíteni alfabetikus mutatóval. E nélkül a katalógust olyan esetekben, ha a folyóirat tárgykörét nem ismerjük és azt a cím sem fejezi ki megfelelően, nem lehet használni.

A betűrendes jegyzék anyagának többoldalú feltárása szakmutató, testületi és földrajzi mutató (a kettő egybe is eshet) segítségével történhet.

⁷³ I. m. 247. l.

Az első azt a kutatót támogatja, aki egy bizonyos szakterület folyóiratai iránt érdeklődik és szeretné látni, hogy abból mit talál meg az országban. De természetesen hasznos lehet abban az esetben is, mikor a kereső a pontos címre nem emlékszik és arra csak a szakmutató irányítása mellett fog ráismerni. Testületi mutatót azok a nyomtatott katalógusok adnak, melyek a címfelvételben testületi szerzőt nem tüntetnek fel. Ezeknél tehát, ha valaki egy testületi kiadvány sokszor kevésbé jellegzetes címre (pl. Bulletin) nem emlékszik, a mutatóban a megfelelő testület neve alatt azt meg fogja találni. A földrajzi mutató a megjelenési helyre utal, tehát az *egy* ország vagy város területén megjelent periodikákról tud felvilágosítást nyújtani. Amennyiben ez az állam, illetve városon belül testületekre, intézményekre is tagolódik, úgy ebben a testületi mutató szerepét is betölti.

Jól használható katalógusok jelentek meg mutatók hozzáadása nélkül is, így a *Union list*, a *World list*, a BUCOP, a kanadai *Union list* stb. Természetszerűen egészül ki viszont RANGANATHAN szakrendben csoportosított *Union catalogue*-ja betűrendes mutatóval (mely egyben földrajzi és testületi mutató is); földrajzi, de azon belül testületekre is tagozódó mutatót ad a svájci katalógus; szak- és földrajzi csoportosítást hoz a román; szakmutatót tervez az osztrák, a kelet- és a nyugatnémet katalógus szerkesztősege (utóbbi testületi mutatót is kíván adni).

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ideális megoldás a megfelelő mutató-rendszerrel ellátott betűrendes címjegyzék. Azonban gyakorlati szempontból tudatosítanunk kell, hogy a szakrendi katalógus csak alfabétikus mutatóval kiegészítve jelenhet meg, a betűrendes címjegyzék viszont önmagában is lezárt, használható egészet alkot. Ennek kiemelése azért is fontos, mert a mutatók készítése sok munkát igényel, időben nagy megterhelést jelent, tehát nehezíti és költségessé teszi a katalógus elkészítését.⁷⁴

Szervezés, anyaggyűjtés, szerkesztés

A központi katalógus munkálataiban való részvétel egyes országokban önkéntes, máshol viszont — ahol egyrészt az állam is támogatni kívánja a fontos tudományos munkaeszköz megvalósítását, másrészt esetleg még nincsenek meg a központi katalógusban való együttműködés hagyományai — állami felkérés vagy rendelet kötelezi a könyvtárakat a közreműködésre. A svájci könyvtárak például önkéntesen jelentik állományukat a központi katalógus számára, Ausztriában az oktatásügyi minisztérium meghívására, a Német Demokratikus Köztársaságban pedig a „Staatssekretariat für Hochschulwesen” felkérésére vesznek részt a könyvtárak a munkában. Állami rendelet írja elő Jugoszláviában, a szakminisztériumok kötelezték részvételre a felügyeletük alá tartozó könyvtárakat Csehszlovákiában, az Akadémia elnökségének rendelete hozta létre Romániában.

A felhívás vagy rendelet ki is jelöli a szerkesztéssel megbízott könyvtárat vagy intézményt, mely — hogy néhány példát lássunk — Svájcban a

⁷⁴ Anyagi okokból mondtak le pl. a *World list* szerkesztői a testületi mutató elkészítéséről, melynek közlését pedig kívánatosnak tartották volna. (*World list*. XI. l.) A katalógus nyomtatási költségeit a mutató nem kell, hogy feltétlenül megdrágítsa. Sorszámmal ellátott cínek esetén ui. elég a számra való hivatkozás is. (L. a román katalógust.)

„Schweizerische Landesbibliothek”, a Német Demokratikus Köztársaságban a „Deutsche Staatsbibliothek”, a Német Szövetségi Köztársaságban a marburgi „Westdeutsche Bibliothek”, Ausztriában az „Österreichische Nationalbibliothek”, Csehszlovákiában a „Knihovna Vysokých Škol Technických” (a Műszaki Egyetem Könyvtára), Romániában a „Biblioteca Academiei Republicii Populare Române”, Jugoszláviában pedig a „Bibliografski Institut FNR Jugoslavije”.

A példák arról — az elmélet által is megkövetelt — gyakorlatról valának, hogy a központi katalógusnak mindig könyvtárhoz vagy könyvtári intézményhez kell kapcsolódnia, annak apparátusára támaszkodnia.⁷⁵

Viszont hangsúlyoznunk kell azt, hogy az előbb felsorolt intézményeken belül mindenütt e célra függetlenített könyvtárosok dolgoznak, ezek a szerkesztőségek önálló, egyéb osztályoktól független szervezeti egységek s kizárólagos feladatuk az, hogy az elvi és szervezési problémák megoldása mellett a nyomtatott katalógus szerkesztési munkáit ellássák.

Nem véletlen, hogy ez így van. A katalógus építése, szerkesztése nagy és nehéz, a speciális problémák egész sorát felvető feladat, jó megoldása tehát csak gyakorlattal rendelkező, e célra alkalmas szakemberek rendszeres, folyamatos munkájával sikerülhet. Ehhez természetesen megfelelő elhelyezés, berendezés, a technikai és adminisztratív feltételek biztosítása is szükséges. Mindez pedig — amint a külföldi gyakorlat igazolja — csak egy speciálisan e célra szervezett könyvtári egység felállítása esetében valósulhat meg.

Nehézségek rendszerint ott adódnak, ahol ezek a szervezési feltételek nincsenek biztosítva; ilyen esetben nem egy helyen találkoznak panaszokkal. Ezek közül különösen W. A. SMITH-nek a *World list* szerkesztőjének szavai érdemelnek figyelmet,⁷⁶ aki a szerkesztés folyamán fellépő nehézségek között első helyen a megfelelő helyiség hiányából és a szerkesztők szétszórt elhelyezéséből adódó súlyos hátrányokra hívja fel a figyelmet.

Azt, hogy a katalógus felállításához, illetve szerkesztéséhez hány ember szükséges, a körülmények és követelmények szabják meg. Nyilvánvalóan könnyebb a helyzet, ha már előző kiadás vagy megfelelő cédulakatalógus áll rendelkezésre, nehezebb, ha teljesen új létesítmény alapjait rakjuk le.

A személyzeti szükségletre néhány példa alapul szolgálhat: az osztrák katalógus személyzete négy fő; a jugoszláv két könyvtáros és — mikor erre szükség van — több főből álló segédszemélyzet, a keletnémet katalógus szerkesztőségében tizen dolgoznak, a nyugatnémet szerkesztőségben eddig hárman, de számukat a közelmúltban könyvtárosok és segéderők beállításával jelentősen növelték. A cseh technikai folyóiratok katalógusának szerkesztésében öten vettek részt, de a teljes folyóiratállományt magában foglaló katalógushoz már tíz munkatársat kérnek. A román katalógus első megjelent kötet számos tanácsadó mellett hat szerkesztőt tüntet fel.

Annak a szervnek, melynek a központi katalógus létrehozása a feladata, a munka megkezdése előtt pontosan meg kell határoznia a tartalmi elemeket, meg kell állapítani a katalógus készítésének módszerét, döntenie kell a korlátozásokról, majd pontos utasítást kell adnia a résztvevő könyvtárak számára. Ebben az utasításban a katalógus célkitűzéseinek ismertetése mellett megszabja a felveendő periodikák körét, közli a címfelvétel szabályait,

⁷⁵ L. BRUMMEL: i. m. 63. l.

⁷⁶ I. m. 246. l.

végül technikai tanácsokat és felvilágosításokat nyújt az anyag összegyűjtésére. Az utasításban a hangsúly két ponton van: a felveendő kiadványok körének meghatározásán és a címleírás szabályainak lerögzítésén.⁷⁷

Különösen fontos a periodika fogalmának pontos körülírása.^{77a} A katalógusok szerkesztőinek az a tapasztalata, hogy ezt — megfelelő szabályozás híján — más és másképp értelmezik minden könyvtárban. Ezért egyesek beküldik bizonyos kiadványok címeit, melyeket e területhez tartozónak gondolnak, míg más könyvtárak, melyek ugyanezeket nem kezelik periodikáknak, nem veszik őket a folyóirat központi katalógus szempontjából számba. Ezzel pedig a katalógus tartalmi egysége kerül veszélybe.

Ugyancsak ügyelni kell a felvételek egységességének alapjául szolgáló címleírás pontos kidolgozására. Még a legpontosabb szabályok mellett is igen sok javítás hárul a katalógus személyzetére, de ha a szabályozás nem terjed ki minden részletre, akkor az egységesítés szinte megoldhatatlan feladatot ró a szerkesztőségre.

A központi katalógus anyagának összegyűjtése az úgynevezett hasonlító, körözési, jelentési és kivágási módszerrel történhet.⁷⁸ Ezek közül a folyóirat-katalógus létrehozására ma általában két eljárást alkalmaznak, a címeknek a központi címjegyzék központjába való bejelentését és az alapkézirat köröztetését. Ritkán és kisebb mértékben élnek az anyaggyűjtés másik két lehetőségével.

Leggyakrabban a bejelentő módszert használják. Ennek lényege az, hogy minden könyvtár feldolgozza saját állományát a megadott utasítások szerint (esetleg egységes űrlapon) és a kész anyagot bizonyos előre meghatározott időközökben megküldi a katalógus szerkesztőségének, ahol — kellő revízió után — beledolgozzák a katalógusba.

E rendszernek előnye elsősorban az, hogy 1. a munkát a résztvevő könyvtárak között megosztja; 2. a központi katalógus használhatóságát (a mindenkor beérkezett és beosztott cédulák alapján) azonnal biztosítja.

Hátránya ezzel szemben, hogy sok párhuzamos és felesleges munkát eredményez, sokszor — azonos állományok esetében — a könyvtárak egész sorában elkészítik ugyanazt a címfelvételt.

Ennek a többletmunkának kiküszöbölését éri el az úgynevezett körözési módszer. Ennél egy bizonyos alapanyag kerül cédulákra vagy inkább sokszorosított jegyzékekre és ezt körözik a résztvevő könyvtárak között.

Alapanyagként egy nagy könyvtár állományának katalógusát lehet felhasználni, vagy ez esetleg már más könyvtárak bejelentéseivel egészülhet ki. (Ez esetben a két módszer keveredik.) A résztvevő könyvtárak a körözött kéziratba, az abban már szereplő címekhez bejegyzik saját állományukat, továbbá kiegészítik azt a jegyzékbe még be nem foglalt, de az állományukban meglevő folyóiratok címfelvételi- és állomány-adataival.

⁷⁷ Azok a külföldi könyvtárak (katalógus-szerkesztőségek), melyeket levélben kerestünk meg e kiadványok szerkesztési stb. problémáit illetően, lekötőlelő szíves-séggel boesátották rendelkezésünkre e tárgykörbe tartozó körleveleiket, utasításait stb. (csehszlovák, jugoszláv, keletnémet, osztrák szerkesztőségek ilyenmő anyaga.)

^{77a} L. az erre vonatkozó korszerű magyar tanulmányt: MORAVEK Endre: *Kiadványtípusok a katalógizálás szempontjából*. Magy. Könyvszle 1955. 4. sz. 253–261. l.

⁷⁸ H. ROLOFF: i. m. 264–270. l.

L. BRUMMEL: i. m. 50–62. l.

E. EGGER: i. m. 124–125. l.

Ez a módszer különösen akkor használható, ha a könyvtárak anyaga homogén, tehát sok azonos kiadvány található meg állományukban, vagy akkor, ha megfelelő cédulakatalógus áll rendelkezésre, melyhez már csak kiegészítések szükségesek.

A kivágási módszer nyomtatásban már meglevő katalógusok címei szerinti felvágásával egy alapkatalógust állít fel, amely a további munkák kiindulópontjául szolgálhat. Használatára — magától értetődően — csak akkor kerülhet sor, ha a résztvevő könyvtárak az állományukat felölelő nyomtatott katalógusokkal rendelkeznek.

A hasonlító eljárást, amely az egyes könyvtárak anyagának a központi könyvtár katalógusával való összehasonlítását és ebből adódó kiegészítést jelenti, a folyóirat központi címjegyzékek összeállításánál ritkán szokták használni.

Az elméleti megfontolásoknál azonban többet mondanak a gyakorlati megoldások, nézzük meg ezeket. Svájcban a könyvtárak bejelentései alapján a központi katalógus egy részeként cédulakatalógust állítottak fel a folyóiratokról. Ennek alapján készült a nyomtatott katalógus. A címjegyzék megjelenése után a supplementumok összeállításánál a körözési és a hasonlító módszert is igénybe veszik, ezek alkalmazására a nyomtatott katalógus alapján már lehetőség nyílik.

A könyvtárak bejelentései alapján gyűjtötte össze anyagát a *World list* és a BUCOP szerkesztősége. Ezt a megoldást választotta RANGANA-THAN és hogy egy közelebbi példát mondjunk : a jugoszláv katalógus szerkesztősége is.

A Német Demokratikus Köztársaságban készülő GAZ ugyancsak a könyvtárak bejelentéseire épül fel, de a mindenkor beérkezett cédulákat ún. „Umlaufmanuskript” formájában hat hetes időközökben a résztvevő könyvtárak között körözik. Ebbe jegyzik be a könyvtárak, — amennyiben a kérdéses címet még nem jelentették volna be — állományuk adatait, illetve esetleg kiegészítik. Ellenőrzik a címfelvétel helyességét is és szükséges esetben javításokat eszközölnek rajta.

A nyugatnémet GAZ-nak a munka megkezdésekor már kb. 58 000 bejelentés állt rendelkezésére. Így természetesen adódott a körözési módszer használata, kibővítve a kurrens anyag bejelentési kötelezettségével. 120 könyvtár közvetlenül a szerkesztőségnek teszi meg bejelentéseit, 160 pedig más központi katalógusoknak. Ezeket természetesen beledolgozzák a GAZ-ba.

Ausztriában cédulákon jelentették be az egyes könyvtárak állományait. Az alapanyagot egy könyv formájú katalógusban egyesítették, amely csak a lelőhelyre utal, de az egyes könyvtárak állományát nem tartalmazza. Ez a könyvformájú katalógus megkönnyítette a további munkát és a keresést a folyóiratok után. Újabban — mintegy jó fél éve — jegyzékeket adnak ki, amiket havonta köröznek, ezekbe jegyzik be a könyvtárak állományadataikat. Mint ilyenkor szokás, ellenőrzik a címfelvételi adatokat is.

Csehszlovákiában négy forrásból eredően jött létre a katalógus anyaga :
 1. egyes könyvtárak a megadott elvek alapján megtették bejelentéseiket ;
 2. mások beküldték munkatársaikat a szerkesztőségbe, hogy azok a központi kartonokra rávezessék saját könyvtáruk adatait ;
 3. az egyes kiadott könyvtári katalógusok adatait beledolgozták a központi katalógusba ;
 4. a szerkesztőség tagjai kimentek abba a 18 könyvtárba, ahonnan nem kaptak

jelentést. Következő kiadványuk anyagát azonban a bejelentési módszer alapján kívánják összeszedni.

A *Union list* 2. kiadásának alapját az első kiadás (1927), annak két supplementuma (1931, 1933) és a könyvtárak bejelentései képezték. Ezt az anyagot egyesítették és küldték ki a résztvevő könyvtáraknak, hogy azt kiegészítsék. A 3. kiadás alapanyagát nyomtatásban akarják közzétenni (előreláthatóan kb. 400 000 cím!) s ennek egy-egy példányába fogják a könyvtárak állományait, illetve kiegészítéseiket bejegyezni. Az egyes listákat azután a Library of Congress egyezteti.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ugyanilyen módon akarták megoldani a BUCOP anyagának összegyűjtését is, a nyomtatás költségei azonban olyan magasak lettek volna, hogy e megoldásról le kellett mondaniook.

A szerkesztőségbe beérkezett anyagot természetesen nem lehet a katalógusba azonnal beosztani, azt előbb gondosan revideálni kell. A tapasztalatok szerint a könyvtárak bejelentéseinek igen nagy százaléka pontatlan és nem felel meg a követelményeknek. Ismét W. A. SMITH-nek, a *World list* szerkesztőjének szavaira kell hivatkoznunk: ⁷⁹ szerinte jó dolga van annak a szerkesztőnek, aki 30%-ban jó, 30%-ban közepes, 30%-ban rossz címfelvételeket kap, és csak 10%-át nem kapja meg a bejelentésre váró anyagnak. SMITH adatait megerősítik a különféle szerkesztőségek tapasztalatai: a cseh szerkesztők pl. a beérkezett felvételek felét nem találták megfelelőnek, a jugoszlávok pedig a munka elhúzódnásának okát nagyrészt a rossz bejelentésekkel kapcsolatos levelezésben látják. De máshol se jobb a helyzet, és így egyöntetű az a megállapítás, hogy a címfelvételek javítására és egységesítésére a szerkesztőségeknek igen sok munkát — és természetesen időt kell fordítaniok.⁸⁰

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy az anyag összegyűjtésének és szerkesztésének munkálatai több időt vesznek igénybe, mint azt a kívülálló gondolná, sőt mint a szerkesztők tervezik. Egy-egy katalógus felállítása és nyomtatásra való előkészítése — a következő példák tanulsága szerint — hosszú évekre elnyúlik.

A *World list* 3. kiadásának elkészítése hat évet, a BUCOP-é — az első kötet megjelenését véve figyelembe — tizenegy évet, a VZ4-é pedig hét évet vett igénybe. RANGANATHAN katalógusa öt év alatt készült el, a csehszlovák hét év, a román — szintén az első kötet megjelenését számítva — kilenc év alatt. Az osztrák katalógus munkái hét éve folynak és még kb. két évet igényelnek, a keletnémet GAZ-é nyolc éve tartanak és 1961/62-re lesznek készen, a nyugatnémet GAZ anyagát hét éve gyűjtik és 1959 elejére lesz nyomdakész állapotban. A jugoszláv katalógus hét éve készül és még nem tudják, hogy mikor kerülhet kiadásra.

Az anyaggyűjtés és szerkesztés párhuzamosan folyik, de az anyag összegyűjtése után, — mint ez a rendelkezésre álló adatokból kiténik — még legalább 1½—2 év, esetleg több is eltelik, amíg nyomdakész állapotba kerül a katalógus.

⁷⁹ I. m. 246—247. p.

⁸⁰ A szerkesztőségnek e munka végzéséhez jól összeállított segédkönyvtárral kell rendelkeznie. A nyomtatott lelőhely-katalógusok, továbbá a bibliográfiák használatának fontosságát és nélkülözhetetlenségét minden szerkesztőségben hangsúlyozzák.

A munkának évekre való elhúzódása egy ponton alapvetően megsabja a katalógus felállításának módszerét. A kutatók igényeinek kielégítése ui. sürgős feladat, nem várhat hat—tíz évig, a katalógus nyomtatásban való megjelenéséig. Tehát mindenütt — bármely módon gyűjtik is össze az anyagot — arra törekszenek, hogy a mindenkor bejelentett anyag használható cédulakatalógus formájában rendelkezésre álljon és az érdeklődők számára felvilágosítással szolgálhasson. Így a katalógus már a munka megindulása után néhány hónappal is sok esetben segítséget tud a kutatóknak nyújtani, és szolgáltatásait az idő múlásával, illetve az anyag bővülésével természetesen egyre fokozza.

Sokszor találkozunk azzal a megállapítással a folyóirat központi katalógus felépítési módszereivel kapcsolatban, hogy a katalógus lyukkártyára való áttétele és ebben a rendszerben való felállítása feltétlenül kívánatos megoldás, amely megkönnyíti a katalógus használatát és fokozza többsikű kihasználását.

A kérdés megvizsgálása csak elméleti síkon mozoghat, gyakorlati megvalósítás és tapasztalat Európában ui. nem áll rendelkezésre. Csak az amerikai gyakorlatot ismerjük, melynek tanulságait — e vállalkozás nagy és tőlünk egészen eltérő méretei miatt — nehezen tudjuk a mi szempontunkból hasznosítani.⁸¹

Természetes az, hogy a lyukkártyás katalógus felállítása esetén is az anyagot a szokásos módszerekkel össze kell gyűjteni és a címfelvételek és esetleges egyéb adatok felülvizsgálatát el kell végezni. Csak a véglegesen revideált anyagot lehet lyukkártyára áttenni, tehát a munka végső fázisánál, a cédulakatalógus felállításánál lehet a lyukkártyás megoldásra rátérni.

Ha csak a katalógus elsőrendű feladatát: a lelőhely megállapításának lehetővé tételét vesszük figyelembe, akkor kiderül, hogy ennek meghatározására ez a rendszer sem alkalmasabb, mint az alfabetikus katalógus. Viszont, ha azt akarjuk elérni, hogy az alapanyag különféle szempontok szerint csoportosítható legyen és azt könnyen és gyorsan el lehessen végezni, akkor rendkívüli segítséget nyújt a lyukkártyás katalógus.

A nyomtatott katalógus alapanyagát — mint ismeretes — mutatók egészítik ki. Ezeknek elkészítése rendkívül nagy munkát igényel, hiszen akár-melyiket is kívánják összeállítani, akkor az egész katalógust fel kell dolgozni,

⁸¹ A világ legnagyobb lyukkártya-rendszerű folyóirat központi katalógusaként a *Union list of serials*-t szokták emlegetni. Ennek azonban csak a terveit ismerjük, megvalósításáról nincsenek adatok. — 1949-ben a *Union list* bizottságának vitáján felmerült az a terv, hogy a katalógus anyagát IBM-kártyákra kellene átvinni. 1954-ben végleges döntésként közli ugyanez a testület, hogy a *Union list* harmadik kiadását nem adja ki, ellenben felállítja a folyóiratok központi katalógusát a Library of Congress-ben, IBM-kártyákon vagy hasonló rendszerű megoldásban. Ennek megvalósításával azonban — mint OSBORN mondja — meg kell várni a szükséges anyagi alap, kb. 1 000 000 dollár megszerzését! 1955-ben OSBORN „*Serial publications*” c. könyvében még mindig a megvalósítandó tervek között ír a lyukkártya-katalógus felállításáról. Sőt még 1957-ben is a Bizottság javaslatai között szerepel a központi katalógus létesítése, illetve olyan módon való felállítása, hogy abból alfabetikus, szak, földrajzi stb. jegyzékeket lehessen kiadni. Másfél évvel ezelőtt — ez az utolsó adat — tehát még nem volt IBM-kártyán a *Union list* anyaga. — Lyukkártya-rendszert alkalmaznak viszont a *New serial titles* c. kurrens katalógus előkészítésénél. A címeket, a szakot, nyelvet és a megjelenési helyet (országot) jelölik meg, illetve viszik lyukkártyára. (Ezeket az adatokat és megállapításokat a *Union list*-re és a *New serial titles*-re vonatkozó, a történeti résznél idézett szakirodalomból vettük. Itt külön nem soroljuk fel őket.)

kicédulázni, és az így kapott anyagot még rendszerezni. Ezzel szemben a lyukkártyás megoldásnál az előre kivetített adatok alapján a gép bármilyen kívánt szempont szerint csoportosítja a címeket, sőt munkája végeredményét a megadott sorrendben le is írja.

Tehát, ha a lyukkártyán a folyóirat testületi kiadója, megjelenési helye vagy szakjelzete szerepel, akkor minden külön munka nélkül összeállítja a gép a rendszerezett testületi, földrajzi, illetve szakmutatót.

A katalógus alapanyagából, bármely más csoportosításban is kiválaszthatók gépi segítséggel a cédlák. Pl. ha az országban fellelhető külföldi orvosi folyóiratok jegyzékére van szükség, akkor a megfelelő cédlákat kiválasztja és a kívánt sorrendben leírja. De ha kell megmondja azt is, hogy ezek közül melyek jelentek meg pl. Romániában, sőt ha a nyelvi szempont is fel van tüntetve a lyukkártyán, akkor a Romániában kiadott orvosi folyóiratok közül pl. a francia nyelven megjelenteket is különválasztja.

Lényegében tehát a katalógus alapanyagát a lyukkártyákon kivetített szempontok, illetve e szempontok bármilyen kombinációja szerint egyedül, rövid idő alatt és természetesen hibátlanul csoportosítja.

Magyar előzmények

Mivel e tanulmánynak az a célja, hogy a folyóirat lelőhely-katalógusok külföldi tanulságait összegezze és ezzel a hasonló magyar munkálatok számára támogatást adjon, nem lehet feladata az alig megindult magyar lelőhely-katalógus előtörténetének s szerkesztési problémáinak részletező vizsgálata. Erre bizonyára később sor kerül, itt elégedjünk meg a magyar helyzet vázlatos ismertetésével, a követendő utak fővonalaival kijelölésével.

Magyarországon — hasonlóan a külföldhöz — a folyóirat központi katalógus mindkét formájával, a nyomtatott lelőhely-katalógussal és a cédlakatalógussal egyaránt találkozunk.⁸²

⁸² Nem feladatunk jelen cikk keretében a könyvtárak, könyvtári hálózatok, egyes szakterületek nyomtatásban megjelent folyóirat címjegyzékeivel foglalkozni. E témát érdemes lenne külön feldolgozni. Azonban e helyen is utalnunk kell rá, hogy az összefoglaló jellegű kiadványok mellett számos részletterületet (egy-egy tudomány-szak, illetve egy-egy hálózat vagy város anyaga) magában foglaló katalógus jelent meg. Ezeknek túlnyomó része csak a kurrens folyóiratokat tartalmazza.

Mivel e katalógusokat rendszerint sokszorosított formában adták ki, megőrzésükre és bibliográfiai feltárásukra nem fordítottak kellő gondot; ennek következtében még az Országos Széchényi Könyvtár sem rendelkezik az anyag teljességével. Így az itt következő felsorolás nem hiánytalan s a csoportosítás a határesetek miatt nem egy helyen vitatható.

Egy-egy tudományterület anyagát foglalják össze a következő kiadványok:

HÉDRY Aladárné: *Kémiai és rokontárgyú külföldi folyóiratok magyarországi lelőhelyeinek jegyzéke*. Veszprém, 1952, [Házi soksz.] 32. l. (A Nehézvegyipari Kutató Intézet dokumentációs közleményei.)

Ua. 2. bőv. és jav. kiad. 1954. 50 l.

A matematikai intézetekben található matematikai folyóiratok jegyzéke. [Bp. 195?] 14 l. *Matematikai folyóiratok címjegyzéke*; Összeáll. SCHARNITZKY Viktor és SZÜCS Adolf Endréné. (Bp.) 1958, Magyar Tudományos Akadémia III. osztály 91 l. [Soksz.]

Ua. [2. kiad.] [Bp. 195?] 31 l.

Tájékoztató [az akadémiai, egyetemi és főiskolai fizikai intézetekben található magyar és külföldi folyóiratokról]. Készítette: Magyar Tudományos Akadémia 3. oszt. [Bp. 1952, Házi soksz.] 16 l.

A nyomtatott — általános jellegű — lelőhely-katalógusok közül néhányat szükséges ismertetnünk.

A budapesti nagykönyvtárakban található fizikai folyóiratok jegyzéke. [Bp. 195?] 19 l.
Az Orvostudományi Dokumentációs Központ kiadásában 1950 óta rendszeresen jelennek meg az orvosi folyóiratok kurrens jegyzékei:

Magyarországon fellelhető 1950. évi orvosi tárgyú külföldi folyóiratok és találhatási helyeik jegyzéke. [Bp. 1951]. [Házi soksz.] 27 l.

Magyarországon található ..... évi orvosi tárgyú külföldi folyóiratok jegyzéke. Bp. [Soksz.]

1951. Szerk. KOVÁCS Erzsébet. 1952. 83 lev.

1952—1953. Összeáll. FARSANG Gézáné. 1953. 88 l.

1954—1955. 1955. 88 l.

Magyarországon található külföldi orvosi folyóiratok 1956—1957. évi lelőhely-jegyzéke. Bp. (1957) 396 l.

Egy-egy hálózat — s így rendszerint az ennek megfelelő tudományterület — folyóiratainak címeit az alábbi katalógusok tartalmazzák:

Általános:

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárába, valamint az egyetem intézeteibe 1957-ben járó külföldi folyóiratok szakjegyzéke. (Összeáll. a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának Szerzeményi Osztálya és Tájékoztató Bibliográfiai Szolgálat.) Bp. (1957), Tankönyvkiadó. 114. l. [Soksz.] (Bibliográfiák az egyetemi oktatás számára. 11.)

Közgazdaságtudomány:

Budapest. Közgazdaságtudományi Egyetem. Folyóiratjegyzék az 1957-ben járó folyóiratokról és napilapokról. Bp. 1957, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára. 58 l. [Soksz.]

Budapest. Közgazdaságtudományi Egyetem. Ideiglenes folyóiratjegyzék az 1958-ban járó folyóiratokról és napilapokról. Bp. 1958, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára. 18 l. [Soksz.]

Budapest. Közgazdaságtudományi Egyetem. Folyóiratjegyzék az 1958-ban járó folyóiratokról. Bp. 1958, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára 121 l. [Soksz.]

Orvostudomány:

1922-ben a debreceni orvosi fakultás intézeteiben található folyóiratokról VERZÁR Frigyes központi katalógust készítettett, amely sokszorosításban jelent meg. Sajnos, e jegyzékből nem sikerült példányt szerezni és így adatait sem tudjuk közölni.

A budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi fakultásához tartozó Kari-könyvtár, klinikák és intézetek folyóiratainak jegyzéke. Összeáll. BALOGH Ernő vezetése mellett CSABA Margit. Bp. 1935, Vörösváry litogr. 38 l.

Műszaki tudományok:

Sopron. Műszaki Egyetem. Folyóirataink jegyzéke. (Összeáll.: BÖSZE Klára, IMRE József, ZALÁN Zoltánné.) Sopron, 1954. Műszaki Egyetemi Karok Könyvtára. 70 l. [Soksz.] (Bányamérnöki és Földmérnöki Könyvtári közlemények. 1.)

A hazai műszaki egyetemek külföldi folyóiratainak lelőhely-jegyzéke. ..... Bp. Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. [Soksz.]

1955—1956. Összeáll.: KÖSA Győző. 1956. 74 l.

1957—1958. 1958. 84 l.

Agrártudomány:

Az Agrártudományi Egyetem könyvtárainak folyóirat-bibliográfiája 1952. ében. Összeáll. KUCSESNÉ HALÁSZ-SZABÓ Anna. [Bp. 1952, Agrártud. Egy. soksz.] 62 hasáb.

Agrártudományi Egyetem és Állatorvostudományi Főiskola 1953. évi folyóiratainak bibliográfiája. Összeáll. KUCSESNÉ HALÁSZ-SZABÓ Anna. Bp. 1953, Akad. Kiadó soksz. 37 l.

Az agrárfelsőoktatási könyvtárhálózat új folyóiratai. Összeáll. KOVÁCS Gézáné és PILIS Endréné. Bp.—Gödöllő. [Soksz.] (Az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának kiadványai.)

1954—1955. 106 l.

1956. 94 l.

1957. 117 l.

Tudományos szempontból kiemelkedő KÖRÖSY Kornél és LENHOSSEK Mihály jegyzéke,⁸³ melyben a budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi, orvosi és mezőgazdasági folyóiratok címeit foglalták össze.

Az összeállítók, akik 108 könyvtár 1769 periodikáját sorolták fel, a modern természettudományi kutatásnak kívántak segítségére lenni, továbbá a folyóirat-szerzeményezésnek óhajtottak támogatást nyújtani.

A korszerű külföldi példákat — GZV 1914 — figyelembe vették s elvi szempontjaik megfeleltek az elméletnek és gyakorlatnak egyaránt: a) a periodika-meghatározást széleskörűen értelmezték, b) a népszerűsítő folyóiratokat kihagyták, c) a hazai folyóiratokat nem vették figyelembe, mivel azok általában könnyen megtalálhatók.

Nem betűrendes, hanem szakrendi (EFO) beosztásban közölték a folyóiratokat, a betűrendes mutatót a tervezett második kiadásra ígérték.

Lelőhely-katalógusuk használhatóságát nagyban növelte az is — és ebben a mai napig megelőzték hazai utódait — hogy nemesak az 1915

Budapest. Kertészeti és Szőlészeti Főiskola. 1956. évben járó folyóiratok jegyzéke. Bp. 1956, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Könyvtára. 33 l. [Sokszt.].

Egy-egy terület (város) folyóiratainak katalógusai:

Budapest:

DADAY Jenő: *A budapesti könyvtárakban található természetrajzi folyóiratok jegyzéke.* Bp. 1890, Hornyánszky ny. 57 l. (Klny. a Magyar Könyvszemléből.)

Debrecen:

A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem könyvtárának, szeminarymainak, intézeteinek, klinikáinak és a Kollégiumi nagy könyvtár kurrens folyóiratainak címjegyzéke. Kiadja a M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Tanácsa. [Összeáll.] (MEDVECKY Károly). Debrecen. 1928, Tisza István Tudományegyetem ny. 18 l.

Folyóiratjegyzék a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára és intézetei, továbbá az Orvostudományi Egyetem Könyvtára, valamint a Mezőgazdasági Akadémia Könyvtára számára az 1951. évre megrendelt külföldi folyóiratokról és napilapokról. Debrecen, 1954, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. 24 l. [Sokszt.].

Folyóiratjegyzék a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára és intézetei, az Orvostudományi Egyetem Könyvtára, intézetei és klinikái, valamint a Mezőgazdasági Akadémia Könyvtára külföldi folyóiratairól és napilapjairól. (Összeáll. a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának folyóiratosportja. Debrecen, 1955, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. 125 l. [Sokszt.].

Pécs:

A pécsi egyetemen található orvosi és természettudományi folyóiratok és nagyobb kézikönyvek (encyklópédiák) jegyzéke. Szerk. ZECHMEISTER László. Pécs, 1927, Orvostud. Kar. 16 l.

Jegyzék az Egyetemi Könyvtár, az Állam- és Jogtudományi Kar, a Pedagógiai Főiskola és az Orvostudományi Egyetem számára az 1953-as évre megrendelt folyóiratokról. Pécs, 1953, Pécsi Tudományegyetem Könyvtára. 12 l. [Sokszt.].

Folyóiratjegyzék az Egyetemi Könyvtár, az Állam- és Jogtudományi Kar, a Pedagógiai Főiskola, az Orvostudományi Egyetem, és a pécsi tudományos intézetek 1954. évre megrendelt folyóiratairól. (Összeáll.: a Pécsi Egyetemi Könyvtár Tájékoztató Szolgálatának munkaközössége RUZSÁS Lajosné vezetésével.) Pécs, 1954. 75 l. [Sokszt.]. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 53.)

A Pécsi Egyetemi Könyvtár és könyvtári hálózatának 1958. évre megrendelt folyóiratai. (Összeáll.: RUZSÁS Lajosné.) Pécs, 1958, Pécsi Egyetemi Könyvtár. 35 l. [Sokszt.]. Szeged:

A szegedi intézményekhez járó folyóiratok. 1955. Összeáll.: SZABÓ Margit. Szeged. 1955. Egyetemi Könyvtár. 72 l. [Sokszt.]. (A szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 36.)

⁸³ KÖRÖSY Kornél — LENHOSSEK Mihály: *A budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi, orvosi és mezőgazdasági folyóiratok jegyzéke.* Budapest. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1916. 53 l.

elején járt folyóiratokat tüntették fel, hanem lehetőleg megadták az egyes könyvtárak hirtokában levő régebbi évfolyamok adatait is.

A világháború és az azt követő gazdasági nehézségek következtében 1928-ban jelent meg a második nyomtatott központi folyóiratjegyzék az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kiadásában.⁸⁴ Kétségtelen érdeme és jelentősége az, hogy megjelent, egyébként sem szerkesztési elveiben, sem használhatóságában nem érte el az imént ismertetett 1916-os kiadvány színvonalát.

Kizárólag kurrens jellegű s csupán hét budapesti tudományos nagy-könyvtár folyóirat-anyagára támaszkodott. 2050 periodika címét 20 szakba csoportosítva közölte, ebből 1466 külföldi és 584 magyar volt.

Az 1928-as kiadványhoz viszonyítva előrelépést jelentett az OKBK következő, 1935-ben megjelent kiadványa.⁸⁵ Bár ez is kurrens jellegű volt s a külföldi periodikákon kívül szintén közölte a magyar folyóiratok lelőhelyeit, már 258 budapesti könyvtár és egyetemi intézet könyvtárára terjedt ki, s 4800 címet foglalt magában. Céltűzéseiben — mint az előszóból kiderül — a tudományos kutatás segédeszközének tekintette magát, ezáltal már több joggal, mint szerény előde. Használhatóságát fokozta, hogy az első részben a folyóiratokat betűrendben sorakoztatta fel s a második részben szakrendbe foglalta őket.

A második világháború ismét lehetetlenné tette, hogy az országba érkező külföldi folyóiratok lelőhely-katalógusa megjelenjék. Annál nagyobb szükség volt rá, hogy a háború után újjáéledő tudományos kutatásunk sürgősen kézbe vehesse legalább a kurrens periodikák központi lelőhely jegyzékét. Az OKBK jogutóda, az Országos Könyvtári Központ néhány év elteltével, 1950-ben bocsátotta közre a jelentősebb magyar könyvtárakba járó külföldi folyóiratok nyomtatott címjegyzékét.⁸⁶

Ez a központi katalógus is kettős célt tűzött ki maga elé: egyrészt a kutatók és a dokumentáló szakemberek céljait szolgálni, másrészt a könyvtárak folyóirat-beszerzéseinek egybehangolását segíteni.

Az OKBK két régebbi kiadványához viszonyítva mindkét feladatát korszerűbben teljesítette: nemcsak a budapesti, hanem az ország valamennyi, e szempontból jelentős könyvtárára kiterjedt s 447 intézmény 3898 féle külföldi folyóiratának lelőhelyét közölte. A könyvtárak periodika-állományát négy évre (1945—1949) kiterjedően betűrendi sorrendben tüntette fel. Használhatóságát fokozta az, hogy 1951-ben — külön füzetben — megjelent 125 szakot felölelő szakmutatója is.

Tárgyi szempontból szükséges megemlíteni az OKK további két kiadványát: az egyik a Magyarországra járó szovjet folyóiratok,⁸⁷ a másik pedig a népi demokratikus folyóiratok címjegyzéke.⁸⁸

⁸⁴ *A budapesti könyvtárakba 1928. évben járó folyóiratok címjegyzéke*. Budapest, 1928. 59 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, A. sorozat, 2. sz.)

⁸⁵ *A budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke*. Budapest, 1935. 236 l. (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, A. sorozat, 3. sz.)

⁸⁶ *Külföldi folyóiratok központi címjegyzéke. 1945—1948. Kurrens folyóiratok magyar közönyvtárakban, hatóságok, iskolák, tudományos intézetek könyvtáraiban*. Budapest, 1950. 128 l. (Országos Könyvtári Központ, A. sorozat, 4. sz.)

⁸⁷ *Szovjet folyóiratok címjegyzéke. Magyarországra járó és bibliográfiákból ismert folyóiratok*. Budapest, 1951, Országos Könyvtári Központ. 58, 33, 2 l.

⁸⁸ *Népi demokratikus folyóiratok címjegyzéke. Magyarországra járó és bibliográfiákból ismert folyóiratok*. Budapest, 1952, Országos Könyvtári Központ. 2, 2, 51, 49, 3, 16, 95, 63, 2 l.

Mindkettő — ajánló jelleggel — olyan folyóiratcímeket is tartalmazott, melyek hazai könyvtárakban nem voltak találhatóak. Hátránya mindkét kiadványnak, hogy gyenge technikájú sokszorosított formában jelent meg.

Összefoglalva a nyomtatásban megjelent hazai, központi jellegű folyóirat lelőhely-katalógusokról szóló áttekintésünket, megállapíthatjuk, hogy elvi és módszertani szempontból az 1916-ban megjelent KÖRÖSY—LEN—HOSSÉK-féle, s az 1950-ben kiadott OKK központi lelőhely-katalógus tanulmányozása nyújt némi segítséget a készülő új központi folyóirat lelőhely-katalógus számára.

Mivel az OKK említett lelőhely-katalógusa óta — egyes hálózatok és szakágazatok⁸⁹ rész-katalógusaitól eltekintve — központi folyóirat-címjegyzék nem látott napvilágot, a kutatók és könyvtárosok az Országos Széchényi Könyvtár központi folyóirat cédulakatalógusára (röviden folyóirat KC-re) vannak utalva. Ez a régebben az OKBK, majd az OKK és az Országos Dokumentációs Központ kezelésében volt katalógus — bár csekély nyilvánossága van — fontos szerepre hivatott.⁹⁰ Jelenleg mintegy 13 000 folyóiratcímét tart nyilván. Az OSzK — melyet az 1956-os könyvtári törvény kötelez a folyóirat KC' vezetésére — évente kb. 3000 könyvtárnak küld felkérést a folyóiratok bejelentésére. A könyvtáraknak, melyeket eddig nem kötelezett hatósági rendelkezés a KC' támogatására, mintegy 20%-a válaszol a felkérésre, egy része negatív formában.

Nálunk — még a külföldi tapasztalatokat is felülmulóan — a folyóirat KC' iránt nagyobb az érdeklődés, mint a könyv KC' iránt. Kb. 600 információkérés fut be havonta a folyóirat KC'-hez. Igen jellemző, hogy 1957-ben 6464 érdeklődés volt folyóiratok, 4438 pedig könyvek iránt. Az érdeklődők — bár erre pontos adat nincs — legnagyobb részét természettudományi, orvosi és műszaki folyóiratokat keresnek. A kérdések szinte sohasem szakszerűtlenek, hanem mindig a folyóiratok lelőhelyére vonatkoznak.

Sajnos a mai folyóirat KC' — mert könyvtáraink egy része jelenti csak kurrens folyóirat szerzeményeit s a bejelentés nem terjed ki könyvtáraink egész folyóirat-állományára — fontos hivatását nem mindenben tudja betölteni. Így mind sürgetőbben merült fel annak szükségessége, hogy új, teljes értékű folyóirat KC' jöjjön létre a külföldiekéhez hasonló hivatással egyrészt azért, hogy a folyóiratokkal kapcsolatos napi tájékoztató munka eszköze legyen, másrészt pedig, hogy a nyomtatott katalógus bázisául szolgáljon.

Az új magyar folyóirat-katalógus: tervek és előkészületek

1950 óta nem jelenvén meg nyomtatásban magyar lelőhely-katalógus — akkor is csupán részleges — a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár-tudományi Főbizottsága megalakulása után rögtön munkatervébe illesztette a *Külföldi folyóiratok központi címjegyzéké*-nek (rövidítve KF KC'-nek) kiadását. 1954 folyamán tervet fogadott el⁹¹ e katalógus létrehozására, javasolva, hogy könyvtáraink tervmunkáik keretébe illesztve jelentsék be a szerkesztésre felkért OSzK számára külföldi folyóirataikat. Egyben felhívta a figyelmet arra

⁸⁹ Pl. műszaki, orvosi és közgazdasági területek kurrens lelőhely-katalógusai.

⁹⁰ GORDON Miklósnénak, a folyóirat KC' munkatársának szívességéből közöljük a KC'-re vonatkozó adatokat.

⁹¹ *Külföldi folyóiratok magyarországi lelőhely-bibliográfiája*. [Budapest, 1954]. OSzK. 7 l. [Soksz.]

is, hogy a bejelentések érdekében hatósági rendelet kibocsátása is szükséges. Még ugyanebben az évben a korszerű külföldi gyakorlattal nagyjában megegyező szabályzatot⁹² is kidolgozott DEZSÉNYI Béla irányítása alatt s igen csekély — 4 000 Ft célhitel segítségével — a munkákat haladéktalanul megindította. 1955-ben — nem állván rendelkezésre további akadémiai hitel — a munkák megakadtak.

Mivel a Főbizottság arra a meggyőződésre jutott, hogy tudományos közvéleményünkben s könyvtárosaink körében — bár az akadémiai vezetőszervek⁹³ belátták a kiadvány szükségességét és fontosságát — még nincs elég talaja a munka reális létrehozásának, felkérte KÖLLAI Béla elnököt, hogy mind az Akadémia I. osztályánál, mind az Elnökség előtt mutasson rá a kiadvány nagy fontosságára. Ez 1955 folyamán két ízben is megtörtént s a Főbizottság a mintegy 20 000 címre tervezett lelőhely-katalógus adatgyűjtési munkálataira 42 000 Ft célhitelt kért. Sajnos, a támogatás anyagi okokból ismét elmaradt. Azt azonban sikerült elérni, hogy az Akadémia egyes osztályai mindinkább összakadémiai érdeknek kezdték tekinteni a tervezett lelőhely-katalógus ügyét.⁹⁴

1956-ban a Főbizottság olyan határozatot hozott, hogy anyagi erők hiányában nagyobb mértékben fog támaszkodni tudományos nagykönyvtáraink segítségére s ezért felkéri azok vezetőit, hogy a folyóiratmunkához értő szakembereiket bizonyos óraszámban becsássák az OSzK-ban működő szerkesztőség rendelkezésére.

1957-ben a Könyvtártudományi Bizottság nagyobb eréllyel vette elő a kiadvány ügyét. Amellett, hogy az akadémiai célhitel elnyerésére vonatkozó kérelmét ismét megújította, DEZSÉNYI Béla vezetésével szűkebb, operatív jellegű szerkesztőbizottságot hozott létre, melybe az OSzK folyóirat- és hírlaptárának vezetőjén kívül az MTA Könyvtára, a budapesti Egyetemi Könyvtár és az Országos Műszaki Könyvtár folyóiratrészeinek vezető munkatársait delegálta. E szerkesztőbizottság 1958. évi működése során átdolgozta a négy év előtt már elkészült KFKC címleírási szabályzatát,⁹⁵ jogi szakértő segítségével előkészítette annak a rendelet-tervezetnek szövegjavaslatát, mely hatályba lépése után kötelezi könyvtárainkat periodikaik visszamenőleges és állandó (kurrens) bejelentésére.

A hatósági rendeletet megelőzően megindult a tényleges munka is. Egyes megyei könyvtárak az OSzK Módszertani osztályának felkérésére 1958 folyamán már beküldték anyagukat,^{95a} más könyvtárakban pedig folyik a munka.⁹⁶

⁹² *Külföldi folyóiratok magyarországi lelőhely-bibliográfiája. Szabályzat.* [Budapest, 1954.]. OSzK 5 l. [Soksz.]

⁹³ BOGNÁR Rezső akkori akadémiai főtítkárr ilyen irányú sürgető kérései.

⁹⁴ L. az MTA Műszaki Tudományok Osztálya véleményét: „A tervezett korszerű, külföldi folyóiratok lelőhelyeinek bibliográfiája jelentős segítségére volna a műszaki tudományterület dolgozóinak. (Feljegyzés a Könyvtártudományi Bizottság által tervezett külföldi folyóiratok lelőhely-bibliográfiája ügyében. 1956. jún. 6.)

⁹⁵ Ez a szabályzat természetesen összhangban áll a Magyar Szabványügyi Hivatal által időközben kiadott szabvánnyal: *Időszaki kiadványok (hírlapok, folyóiratok stb.) jegyzékeinek, illetve bibliográfiáinak szabályai.* 1958. nov. 1. 10 l.

^{95a} Debrecen, Miskolc, Szolnok, Pécs, Szombathely, Kaposvár, Kecskemét, Veszprém.

⁹⁶ Pl. Országos Széchényi Könyvtár, budapesti Egyetemi Könyvtár, az MTA Könyvtára, a Műszaki Egyetemi Könyvtára stb. A pécsi Egyetemi Könyvtár és az Állami Gorkij Könyvtár anyagát már be is küldte.

A jelenlegi helyzet, a követendő utak és módszerek

Lényegében mindezek a folyóirat lelőhely-katalógus előmunkálatainak tekinthetők csupán, szinte a munka „agitatív” korszakát jelentették, hiszen ilyen nagy vállalkozásnál szükség van arra, hogy az illetékes közvélemény meg legyen győződve annak hasznáról és szükségességéről. A voltaképpeni munka a törvényes utasítás, majd a technikai szabályozást vázoló körlevél kibocsátása után indulhat meg.⁹⁷ Az MTA I. osztálya és a Könyvtártudományi Bizottság vezetőségének kezdeményezésére ugyanis a Művelődésügyi Minisztérium rendelet-tervezetet készített elő a bejelentések kötelezővé tételére.

Viszont nem árt határozottan leszögeznünk, hogy a hivatalos szabályozás nem old meg önműködően minden problémát. Nem szabad megelégednünk róla, hogy a munkálatok alapfeltételeit az egyes könyvtárak hivatottak megteremteni folyóirat-állományuk és folyóirat-katalógusaik minél színvonalasabb és sürgetőbb rendbehozásával.

Nem kell azt gondolni, hogy ez feltétlenül magától értetődő dolog. A folyóiratok rendkívüli fontosságával és használatával világszerte ellentétben áll az adott folyóirat-állománytestek meglepő rendezetlensége. W. A. SMITH, a *World list* szerkesztője azt írja,⁹⁸ hogy a periodikák katalógizálása egyike a legelhanyagoltabb könyvtári munkáknak. Sok könyvtáros — furcsa módon — lebecsüli annak fontosságát, hogy saját könyvtára folyóirat-állományát feltárja az olvasók számára, holott az a könyveknél jobban elégíti ki a mai tudományos kutatás igényeit. Magyarországon — mondanunk sem kell — ezen a téren semmivel sem jobb a helyzet. Általában nagykönyvtáraink, kevés kivételtől eltekintve, állományi és raktári szempontból is mostohán kezelik periodikaikat, ilyenemű katalógusaik pedig többnyire elavultak, illetve hiányosak.

Mindebből az következik, hogy könyvtáraink legnagyobb részének rekatalógizálást kell végeznie, hogy a készülő folyóirat-címjegyzék számára korszerű és pontos bejelentést tudjon adni. Igaz viszont, hogy ez a „kényszer” azzal a haszonnal fog járni, hogy könyvtáraink periodika-állománya és katalógusai rendezésre kerülnek. Ennek pedig hazai tudományos kutatásunk látja majd igen nagy hasznát.⁹⁹

Itt kell hangsúlyoznunk, hogy a magyar könyvtárügy hálózati elrendezettsége e periodika-munkák elvégzésénél és a folyóirat központi katalógus munkálatainál nagy előnyt jelent. A hálózati központok egyrészt tanácsaikkal komoly segítséget nyújthatnak az egyes könyvtáraknak a külföldi periodikák feldolgozásában, másrészt szerkesztőségi rész-központokként összefoghatják, irányíthatják és ellenőrizhetik a hálózati könyvtárak folyóirat-bejelentő munkáit.

Így a központi szerkesztőség munkája valóban átfogó szerkesztési problémákra irányulhat s az egész munka üteme meggyorsulhat.

Mindebből viszont az következik, hogy a hálózati központi könyvtárak folyóirat-részlegeire újabb fontos munka hárul, hiszen sok intézeti (hálózati) könyvtárban nincs megfelelő könyvtáros, aki eleget tudna tenni

⁹⁷ Természetesen az eddig feldolgozott anyag felhasználható, hiszen a szabályzat 1954 óta fővonalaiban változatlan.

⁹⁸ I. m. 33–34. l.

⁹⁹ Ugyanez történt Svájcban is. (L. GROSSER: i. m. 33–34. l.)

a vázolt feladatoknak. Ugyanakkor az is közismert, hogy könyvtáraink általában gyengén vannak ellátva munkaerővel s így a lelőhely-katalógussal megnövekedett feladataik gyorsított ütemben való végzésére munkaerő-szempontról jelenleg nincsenek felkészülve. Éppen ezért hangsúlyozni kell, hogy az egyes hálózati központoknak megfelelő anyagi támogatásra (pl. akadémiai célhitel, Országos Könyvtárügyi Tanács erőforrásai) feltétlenül szükségük van.

Mindez azonban még nem elég. Hiába végeznek jó és pontos munkát az egyes könyvtárak, hiába küldik be anyagukat a központi gyűjtőhelyre, ha nincs olyan szerkesztőség, melynek lehetősége és ideje van az anyag *folyamatos*, lépésről lépésre való feldolgozására. Az a szervezet, mely jelenleg a munkák végzésére rendelkezésre áll, a legkevesebb sem biztosíthatja a lelőhely-katalógussal kapcsolatos munkálatok sikeres folytatását.

A folyóirat KC' egyetlen munkatársa (szemben az OKK 4 1/2 dolgozójával), továbbá a négy szerkesztő, akik mindnyájan beosztási helyük hivatalos szakmunkájával vannak elfoglalva, egyre inkább képtelenek lesznek megfelelni szerkesztési feladataiknak.

Egyetlen megoldásnak az kínálkozik, hogy a szerkesztési munkákat irányító Országos Széchényi Könyvtáron belül, a lelőhely-katalógus munkáinak elvégzésére alkalmas függetlenített szerkesztőségi csoportot hozzanak létre, megfelelő munkakörülmények biztosítása mellett (helyiség, segédkönyvtár, technikai felszerelés). A tudományos kutatómunka igényei, a kutatómunkának a termeléshez fűződő kapcsolatai, a népgazdaság devizagazdálkodásának érdeke, végül könyvtáraink használhatóságának fokozása megéri ezt a szükséges áldozatot.

Kérdés, hogy a szükséges feltételek biztosítása után meginduló munkálatok milyen konkrét haszonnal fognak járni s hozzávetőlegesen mennyi időbe kerül a lelőhelykatalógus elkészítése?

Elsődleges célként és eredményként a teljes értékű, könyvtáraink külföldi folyóiratállományát pontosan tükröző központi cédulakatalógus létrehozása jelölhető meg. Ez a KC' — éppúgy, mint mai hiányos előde — a nyomtatott katalógus megjelenéséig az információadás eszköze lesz. Nem szabad ui. elfelejteni a külföldi példák tanulságait: mindenütt több év kellett ahhoz, hogy megvalósuljon a kézirat alapjául szolgáló cédulakatalógus. Majd újabb, legalább másfél—két évet igényelt a már lezártnak tekinthető cédulakatalógusból az anyag nyomdakész állapotra való elkészítése.

Második célként a nyomtatott lelőhely-katalógus kiadása szerepel, esetleg két ütemben: mindenekelőtt a folyóirat lelőhely-katalógust sürgősebben igénylő és a termeléssel szoros kapcsolatban álló természettudományok, orvostudomány, technika és mezőgazdaság, majd második ütemként a társadalmi tudományok számára.

Ezzel azonban a munka még nem zárult le. A cédulakatalógus napra készen tartása, abból kurrens jegyzékek vagy supplementumok kiadása állandó feladata lesz a szerkesztőségnek.

Igy harmadik célként a katalógus folyamatos gondozása és az információ szóbeli vagy kurrens kiadványokban való szolgáltatása bontakozik ki.

Befejezésül vázolniunk kell még a magyar nyomtatott lelőhely-katalógus eddig kialakult tartalmi keretének és szerkesztési módozatainak néhány kérdését.

Mint azt az akadémiai Könyvtártudományi Bizottság már jóváhagyta, a folyóiratok a nemzetközileg elfogadott legszélesebb értelmezés szerint¹⁰⁰ kerülnek be a lelőhely-katalógusba. Természetesen csak a külföldi folyóiratokról van szó, a magyar folyóiratok elsődleges lelőhelyének az Országos Széchényi Könyvtár tekinthető. Tartalmilag a tudományos kutatás szempontjából leginkább szóbajövő folyóiratok felvételére kerül sor; a hírlapok, politikai hetilapok, sportlapok, szórakoztató jellegű képeslapok, gyermeklapok, naptárak, címtárak, végül azok a társasági, egyesületi, vállalati jelentések, melyek pusztán adminisztratív jellegű adatokat tartalmaznak, nem kerülnek be a nyomtatott katalógusba. Az időhatár a XVII. századtól 1958 december 31-ig terjed.

A nyomtatott központi folyóirat-címjegyzék szerkezetileg betűrendes katalógus lesz. A magyar folyóirat KC, valamint a külföldi tapasztalatok egybehangzó tanulsága alapján a szakok iránti érdeklődés nem túlságosan jelentékeny, így idő- és költségkímélés céljából a szakrendi mutató kiadását későbbre lehet halasztani. Ugyancsak a munka második lépésőjeként jöhetne létre a földrajzi-, illetve testületi mutató is.

Az anyag összegyűjtésére — figyelemmel a külföldi eredményekre s hazai lehetőségeinkre — a következő javaslatokat lehet tenni:

Könyvtári viszonyainkat figyelembe véve a világszerte leggyakrabban használt bejelentő módszer alkalmazása látszik a leghasznosabbnak, mert a munkát decentralizálja, az egyes könyvtárak között szétosztja.

Felmerült az a vélemény is, hogy a párhuzamos munkák elkerülése és a minőségileg kifogástalan címfelvételek biztosítása érdekében a szerkesztőség gondoskodik a címfelvételek elkészítéséről s így a könyvtárakra lényegében csak az állományadatok bejelentése hárulna. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy ez a munka igen nagy létszámú szerkesztőséget kíván, ilyenre pedig a mi viszonyaink között aligha kerülhetne sor, ezért ez az elgondolás — kétségtelen előnyei mellett — nagyon nehezen valósulhatna meg.

Vizsont áthidaló megoldást lehet találni: a nagykönyvtárak — melyek önálló folyóirat-részlegekkel rendelkeznek — részletes címfelvétellel jelenjenek be állományukat, a kisebb könyvtárak pedig rövidített címfelvételt (s természetesen állományadatokat) adnának. Így nagykönyvtáraink megbízható címfelvételei lennének a szerkesztőségi munka alapjai. Kisegíthetné a címfelvételeket és kontrollként szolgálhatna a svájei katalógus szétvágott és kartonokra ragasztott címanyaga is.

Végso tanulságként határozottan le kell szögeznünk azt, amiről a külföldi példák is vallanak, s amire néhány magyar kísérlet útnak indító előszava is figyelmeztet: az állami rendeletek, hatósági intézkedések és utasítások önmagukban nem vezetnek kellő eredményre. Ezek nélkülözhetetlenek, szükséges, hogy az illetékes kormányzati szervek ne hagyják magukra a könyvtárakat e fontos munkaeszköz létrehozásában.

¹⁰⁰ Sajnos a hazai könyvtárak, igen kevés kivételtől eltekintve, csak a szó konzervatív értelmében vett folyóiratokat kezelik külön, az évkönyveket és egyéb periodikus jellegű kiadványokat viszont a könyvek között raktározzák s a könyvek katalógusában tartják nyilván. Ez ismét olyan tényező, mely komoly nehézségeket fog okozni a lelőhely-katalógus tartalmi egységének biztosításában.

E mellett azonban *döntő tényező a könyvtárosok önkéntes segítsége, lelkes munkája*. Elsősorban arra van szükség, hogy könyvtárosaink tudatában legyenek a lelőhely-katalógus fontosságának, felismerjék, hogy a tudományos kutatás és technikai haladás nélkülözhetetlen műszerét képesek megalkotni vele. Ez egyike azoknak a területeknek, ahol a korszerű könyvtáros rendkívül nagy és közvetlen támogatásban részesítheti a tudományos kutatást, s fordítva : tudományos életünk könyvtárainknak ezt a szolgáltatását igényli és sürgeti leginkább.

MÁRIA NÉMETH: ON THE PROBLEMS OF UNION LISTS OF PERIODICALS

I. In the introduction the paper points out *the continually growing role of periodicals* in scientific research. On the basis of international special literature the author examines the facts of this development, its consequences at libraries, and the problems concerning the analysis of periodicals.

II. The work of analysing and making periodicals accessible to readers is essentially carried on in three fields nowadays :

- a) in bibliographies ;
- b) in union catalogues ;
- c) in special publications reviewing papers appeared in periodicals.

This time the treatise, according to its objectives, is dealing with union lists of periodicals which may be included in the second category. It is more exactly a type of these lists, namely printed union list of periodicals which will be treated here in detail.

First of all, the author acquaints us *with the notion and some characteristic features of a union catalogue*. Considering the special literature on this problem (among others the papers by J. VORSTIUS, H. ROLOFF, L. BRUMMEL, E. EGGER, R. B. DOWNS, P. BOURGEOIS, L. N. MALCLÈS, J. D. STEWART, P. TH. LOOSJES, W. A. SMITH, F. DONKER DUYVIS, H. GROSSER), she ascertains :

1. Printed title list is only a kind of union catalogues and not an independent form. Neither of them can be separated from each other. It is the card catalogue which constitutes the basis of a printed one.

2. Union catalogues are not simply mechanically composed of different libraries' catalogues, but those raise particular problems concerning theory, content, form, and construction, too.

3. Although union catalogues, consequently also printed lists of periodicals, perform, to a certain extent, the functions of bibliographies, yet it must be made clear that union catalogue and bibliography may not be considered as one and the same.

III. The author sums up *the tasks of union catalogues of periodicals* as follows :

- 1. to fix the locations of books ;
- 2. as a result, to support arranging inter-library loans and acquiring microfilms ;
- 3. to assist libraries, within the boundaries of the given country, in acquiring, distributing, completing periodicals ;
- 4. to help reference service at the problems connected with periodicals, and, within limits, to give bibliographical assistance ;
- 5. in case of occasional war damages, to reconstruct the title lists of periodicals of the libraries participating in establishing the union catalogue.

IV. On the basis of her own researches and the special literature on the subject (*cf.* first of all the papers by R. MUMMENDEY, L. N. MALCLÈS, E. EGGER, F. SCHMITT, the prefaces of printed union catalogues of periodicals, reviews etc.), the author gives us a short survey of the *history of printed union lists of periodicals*, then she acquaints us, *according to countries*, with the best-known publications, which seem to be of importance to the Hungarian location index in preparation.

V. In order to examine *the criteria and the characteristic features* of printed location indexes, the treatise takes into consideration not only the articles and publications appeared up to the present, but also other documents. At the request of the Library of the Hungarian Academy of Sciences, certain research libraries and the editors of title lists of periodicals made the documents available which have not been worked up in their international special literature on the subject. (From Austria: Mr. J. Stummvoll, directo

general and Mr. Jesinger, director; from the German Democratic Republic: Mr. H. Kunze, director general; from Yugoslavia: Mr. M. Bačec, director; from the Federal Republic of Germany: Mr. Rister, councillor; from Czechoslovakia: Mr. J. Lomský. Also this time we thank them for their kind efforts.)

These criteria and characteristics which are to be examined by the editors of all union lists of periodicals can be summed up as follows:

1. As far as the definition of the notion of a "periodical" is concerned, it is generally accepted to-day to interpret it in a very wide sense.

2. Only those periodicals are included in the printed lists of periodicals which are of importance from the point of view of scientific work. More concessions may be made in connection with the card catalogue constituting the basis of the publication.

3. It may mean a content restriction if the lists do not publish the titles and locations of all periodicals owned by the libraries, but only those of the periodicals covering certain special fields (e. g. subject catalogues of engineering, natural and medical sciences).

4. Most of the catalogues — there are, of course, exceptions — include only the stock of foreign periodicals regarding the country concerned because the holdings of national periodicals can generally be found in the national library of the country concerned:

5. The content of printed catalogues of periodicals can be influenced also by the fact of how many libraries' holdings they are composed. It is the usual triplicity (national, regional, local union catalogue) which prevails over the domain of printed lists of periodicals, too. In smaller countries the establishment of national union catalogues seems to be the most appropriate, while in large countries regional ones are generally necessary.

Then the paper examines the best-known location indexes from the point of view of how many libraries and titles of periodicals they comprise.

VI. The examination of the formal elements (cataloguing, arrangement of the material) is not an unimportant question of detail if we do not lose sight of the fact that the first and main aim of printed location indexes of periodicals is to give information to readers (scientific researchers). In case this is our guiding principle, we shall be able to decide resolutely about the matters in dispute.

1. The treatise briefly deals with the formal problems of titles, sub-titles, publishing bodies, places and years of publication, short titles, the data connected with holdings, and cross-references.

2. Of the unsettled problems it discusses in detail the question of the changed titles and the possible ways of solution. Although each type has advantages and disadvantages, yet the author considers that type as the most appropriate where changes of titles are indicated in an independent unit and there are references to the former resp. latter titles.

3. "Corporate author" is not only a problem of cataloguing, but it has an effect also on the structure of the whole catalogue. The paper comes to the conclusion that, from the point of view of practical usage, that solution appears to be the most suitable which, on the one hand, indicates the periodicals under their titles and, on the other, completes the catalogue with an index of the corporate bodies.

4. Having touched briefly upon one or two problems of transliteration, the author passes over to the question whether a union list of periodicals in alphabetical order or in subject arrangement serves better the purpose? Examining the problem and taking into consideration S. R. RANGANATHAN's standpoint of principle and practice connected with it, she shares the view of giving preference to the alphabetically-classed catalogue against that of subject arrangement. The latter point of view can be fulfilled through suitable indexes.

5. Then she deals with the rules of the incorporation of entries and regards the so-called "Anglo-Saxon" incorporation system, contrary to the rules of the "Preussische Instruktion", as brighter and easier to survey because it files the titles in a given order of words.

VII. Discussing the *indexes* of catalogues, the author finds the alphabetical title list completed by appropriate index system to be the ideal solution. Especially a subject index, a geographical one, and that of corporate bodies can be of great help to analysing the material in a many-sided manner. In practice (because of expenses, time factor etc.), however, one arrives at a certain compromise as regards indexes.

VIII. *The experiences on organization, search for material, compilation* are greatly varied. In these fields the following statements can be made:

1. The participation in establishing a union catalogue is either voluntary or based on the invitation of the state or ordered by decree.

2. It is a library, library institution or its apparatus which always does the work of compilation. Within the framework of such an institution the editors' tasks are performed by the librarians exempted from other duties to whom appropriate conditions of work (joint accommodation, reference library etc.) are to be assured.

3. The first and most important task of the editors is to determine the scope of the publications to be included and to fix the rules of cataloguing.

4. The material can be collected in various ways (announcement, circulation, comparison, cutting out). In most cases the method of announcement is made use of.

5. According to international experiences, the establishment and preparation for printing of each union list of periodicals take long years. We have particularly a great deal of difficulties in revising and correcting the defective announcements.

6. Also the thought arose to use punched cards in order to have a many-sided and quick analysis of the material (*Union list serials, New serial titles*). Although experiences in Europe are not available yet, no doubt, the material is to be collected in the usual ways and to be revised even in case of such a solution. In addition, the data can be put down on the punched cards only at the last stage of work.

IX. Having outlined the theoretical questions and the international experiences on the subject, the paper deals with the *Hungarian location indexes up to the present*, from 1916 to this day. The author points out the union card catalogue of periodicals established in the National Széchenyi Library and the practical experiences connected with it.

X. In conclusion, the treatise acquaints us with the work of the *Hungarian Union List of Periodicals* which one is now in progress and will be published in print. The Library Board of the Hungarian Academy of Sciences adopted a project in 1954 to establish the list, and it requested editors to direct the work. They elaborated the statutes of the list and prepared a draft decree for announcing periodicals.

On the basis of Hungarian conditions and taking into consideration the foreign experiences on the subject, the author assumes the point of view that a regulation by decree is necessary, but it does not suffice in itself.

The prerequisites for the success of the work are the following:

1. Each library itself is destined for arranging its holdings and up-to-date lists of periodicals.

2. The organizational frameworks of Hungarian library system are very fit for continuing the work successfully, due to the actual function of the central libraries of network. Nevertheless, these latter need certain pecuniary assistance.

3. An editorial board exempted from other duties is to be formed within the framework of the National Széchenyi Library directing the work of compilation.

4. In compliance with the requirements of scientific research, the planned list includes the foreign periodicals to be found in Hungary, interpreting them in the widest sense accepted on international level. The time-limit covers the period from the 17th century to 31st December, 1958. As to its structure, it will be published as an alphabetical catalogue completed by a subject index, a geographical one, and moreover, by that of corporate bodies, all these scheduled at a later date.

5. As the first result of this work, a union card catalogue of full value will be established. The second aim is to publish a printed location index. The continuous maintenance of the list and the various forms of information service seem to be the third objective.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

- [1.] Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégibb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Endre Moravek: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.

